

GRČKI SIMBOLI U ILIRSKOM SVIJETU

UDK 930.26 (495.5) "652"

Primljeno/Received: 1998.2.10.
Prihvaćeno/Accepted: 1998.11.2.Sineva Kukoč
HR-23000 Zadar, Hrvatska
Filozofski fakultet
Obala Petra Krešimira IV, 2

U članku se analizira ikonografija i simbolika prikaza na pojasnim pločicama iz 2. st. pr. Kr. iz Prozora (Lika), Ošanića (Hercegovina) i iz nekropole u Gostilju (Crna Gora). Uz stanovito odstupanje ošaničkih, svi ostali prikazi sastoje se od tri temeljne simboličke strukture: a) krilate Gorgone/Sunca, b) Stabla života i c) ratnika/ junaka. Među njima identificirani su Dioskuri-konjanici (Prozor). Na Dioskure upućuju i gostiljski simboli (jaje-zvijezda, krilati konji). Prikazi su nastali interakcijom ilirskog i grčkog čimbenika. Prikazi ne oslikavaju grčki mit već ilirsku "priču". Oni komuniciraju s grčkim svijetom samo na razini općih poruka "posuđenih" simbola (Pegaz, Gorgona, Dioskuri, hipokampi, grifoni, dupini), te na univerzalnoj razini helenističkog solarno-lunarnog religijskog modela. U osnovi svih temeljnih struktura (Gorgona/Sunce, Stablo života, Dioskuri), ali i u njihovoj sintezi, stanovito je dvojedinstvo solarno-lunarnog, koje u konačnici završava u naglašenoj solarnosti. Prizori naglašavaju uvjetovanost simbola osi i simbola središta. Svi su potpuno u znaku vertikale-osi svijeta. Na njenom vrhu su Stablo života i Gorgona/Sunce. Organski povezana sa Stablom-središtem Svijeta, Gorgona/Sunce nalazi se u središtu Univerzuma. Kozmizirani Dioskuri, simboli nebeske dihotomije i harmonije upotpunjuju sliku svetog kozmičkog prostora i vremena. Prizori simboliziraju djelovanje Neba - izvora neuništive vitalnosti - na donje sfere - Zemlju i Ocean. Ošanički prikazi posjeduju solarnu simboliku, ali im nedostaje simbolika nebeske vertikale. Ideja besmrtnosti imanentna je svim prizorima. Oni vjerojatno iskazuju (i) eshatološke predodžbe. Može se samo pretpostaviti da prekogrobno kod Japoda i Labeata vodi u nebeske (solarne) sfere. Svi prikazi autohtoni su odraz i sastavni dio helenističke sredozemne simbolike o sve tješnjim vezama čovjeka (duše) i Neba sa Suncem u središtu.

Ključne riječi: pojasna pločica, Prozor, Gostilj, Ošanići, Iliri, Gorgona, Sol, axis mundi, Stablo života, Dioskuri

Trapezoidne pojasne pločice iz Prozora u Lici (sl. 1-3) (Ljubić 1889: 136-137, sl. 1-3), iz Gostilja u Crnoj Gori (sl. 4) (Basler 1969: 29, T VII/30,2) i iz Ošanića

u Hercegovini (sl. 5-6) (Marić 1973: 257-258, T I-II; 1976: 35-36) nezaobilazne su pri analizi likovnih i religijskih vrijednosti u ilirskom krugu u protopovijesti.¹

¹ Od dosadašnjih mišljenja o pločicama izdvajamo ono Rendića-Miočevića (1989: 556). Među likovima autor prepoznaje Kastora i Poluksa, dok je "preostala površina tih ukrasnih pločica ukrašena još nedovoljno razjašnjenim simboličkim kompozicijama, u kojima prevladava krilata (ženska?) glava sa zrakastim "plaštem", okružena životinjskim likovima". Autor zaključuje da pločice nisu proizvedene na ilirskom području, da su import, proizvod neilirskih radionica koje su radile isključivo za ilirsko tržište.

Stipčević (1981: 68) smatra da je značenje prikaza s pločica "u vezi sa simbolikom smrti i podzemnoga svijeta, pa zato i prisustvo delfina na njima ima očito htonički karakter".

Prema Basleru (1969: 9) "Trapezasta srebrena pločica iz groba 30 puna je mističnih simbola. Koplje je upravo zabodeno u zemlju (na način koji je zatečen u grobovima br. 97 I 125), a sa obje strane oštrice koplja stoji po jedan delfin. Uvrh koplja nalazi se krilata Meduza, a sa svake strane polumjesec sa pticom. Kacige, glave grifona i životinje sa krilima završavaju likovnu scenu. Poviše toga nalazi se još 7 srcolikih privjesaka, što inače u solarno-lunarnom kultu nije slučajnost. Čitava pločica odiše simbolikom muškog herojstva i mitovima vezanim za smrt".

Kossack (1991: 151-162) pak sažeto analizira odnos ove figurativnosti i grčkog mita i umjetnosti.

Arheološki kontekst prozorskih i ošaničkih pločica nije poznat. Samo analogijom prema gostiljskoj pločici (sl. 4) iz groba 30 iz 2. st. pr. Kr. (Basler 1969: 29, T VII/30,1-2) one se mogu odrediti u isto vrijeme.² Iako potječu iz različitih kulturnih sredina, japodske, labeatske i daorske, pločice nose srodan prikaz, dat u istoj kompozicijskoj shemi. Od nje djelomično odstupaju samo ošaničke pločice.

Najčitljiviji je prikaz prve pločice iz Prozora (sl. 1) s tri ikonografske cjeline. Prva je stablo (biljka) s antitetičnim životinjama. Ispod druge, antropomorfne, krilate i zrakaste stukture, takođe s antitetičnim životinjama, postavljena je treća cjelina. Sačinjavaju je dva muškarca, svaki predočen na brodu. Jedan muškarac nosi štit i koplje(?), a drugi samo koplje(?).

Na drugoj prozorskoj pločici (sl. 2) također su jasno prepoznatljive tri ikonografske cjeline: a) dva konjanika, b) stablo s antitetičnim životinjama, i c) antropomorfna, krilata i zrakasta struktura. Pločica je pri dnu oštećena pa se na tom mjestu četvrta ikonografska cjelina samo pretpostavlja.

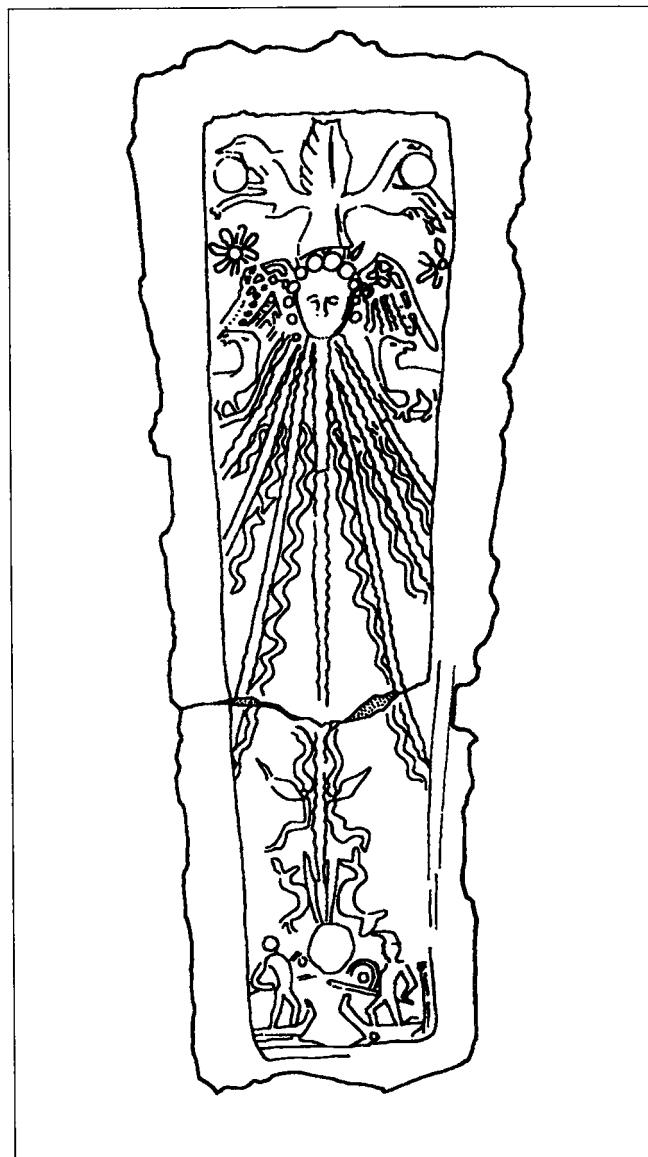
Treća prozorska pločica (sl. 3) možda se sastoji od dva ulomka³, odnosno, sadrži četiri ikonografske cjeline: a) dva konjanika, b) stablo s antitetičnim životinjama, c) antropomorfna, krilata i zrakasta struktura i d), par ratnika-pješaka.

Gostiljski pak prikaz (sl. 4) tvore: a) antitetični krilati konji, b) stablo s antitetičnim životinjama i c) antropomorfna, krilata i zrakasta struktura.

I na prvoj ošaničkoj pločici (sl. 5) uočljive su već poznate cjeline: zrakasta struktura, zatim stablo s antitetičnim životinjama i glava s krilcima pri dnu kompozicije. Druga ošanička pločica (sl. 6) srodna je prethodnoj. Ali, zbog njezina oštećenja nije poznato kako je izgledalo stablo i je li uopće bila predočena antropomorfna glava s krilcima. Pri dnu kompozicije ovdje je naime sačuvana samo životinja srodna labudu, nekad najvjerojatnije prikazana u paru.

Sve predočeno na pločicama kompozicijski je potpuno u znaku naglašene vertikale. Vertikalno nizanje motiva dosljedno se ponavlja po određenoj zakonitosti; ono priča "priču" koja se "čita" od vrha nadolje. Jedino se kod ošaničkih pločica (sl. 5-6) zbio kompozicijski obrat. Tu "priča" također teče po vertikali, ali se "čita" odozdo prema gore. Jer, zrake središnje krilate ošaničke strukture, suprotno gostiljskoj i prozorskim, granaju se s dna pločice prema gore.

Opću vertikalnost svih prikaza primarno uvjetuje zrakasti antropomorfni krilati lik, a tek sekundarno, izduženi oblik pločica. Pri njegovoj osnovici odvija se klimaks "priče". On je jedino na prozorskim pločicama dočaran antropomorfnim formama; muškarci na

sl. 1 Pojasna pločica iz Prozora (prema D. Rendić-Miočeviću, 1989)

brodovima (sl. 1) ili pak par ratnika-pješaka (sl. 3) dočekuju okruglo-poligonalni predmet koji visi na najdužoj zruci zrakaste strukture. Ta struktura, spojena sa stablom, na svim pločicama ujediniuje i sintetizira sve prikazano. Njena interpretacija stoga je presudna za sveobuhvatnu analizu forme i značenja svih prikaza.

U autohtonoj protopovijesnoj likovnosti na širem ilirskom prostoru, od Jadrana do Save i na zapad do Slovenije, ne postoje analogije zrakastom antropomorfnom i krilatom liku. Stoga ikonografske poticaje za njegov nastanak treba očekivati u složenoj kulturnoj dinamici Jadrana (Sredozemlja) u helenizmu. Zbog brojnih grecizirajućih aspekata u naselju u Ošanićima (Marić

² Pokop u gostiljskoj nekropoli trajao je tijekom posljednjih decenija 3. i tijekom 2. st. pr. Kr. (Basler: 1969,10)

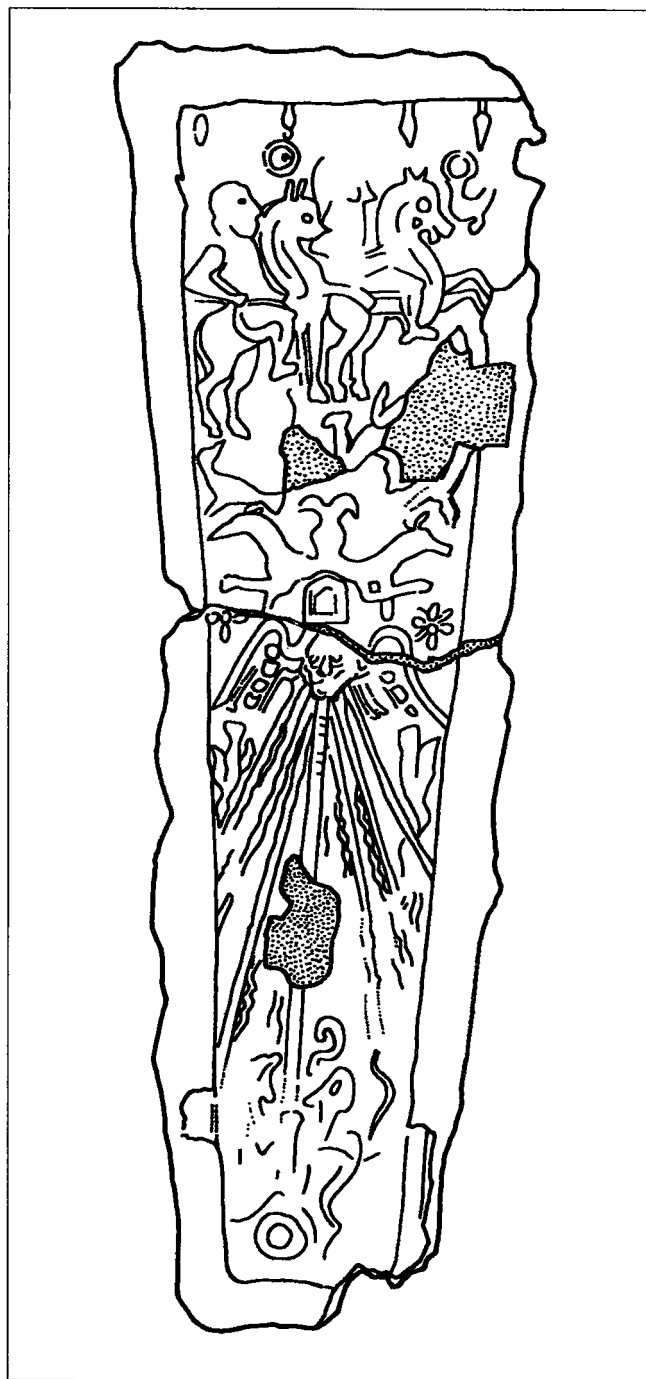
³ Nije sigurno da ulomci tvore istu pločicu; ne postoji cjelovita pločica s četiri sačuvane ikonografske cjeline. Također, do sada nisu identificirana dva para grifona na istoj pločici.

1973a: 119) i istih u gostiljskoj nekropoli (grobni prilozi i sl.) (Basler 1969: 10), te zbog općenite otvorenosti daorske i labeatske regije grčkim utjecajima, uzore zrakastoj i krilatoj figuri treba potražiti u grčkim i greciziranim kulturnim tijekovima.

Zrakasti antropomorfni i krilati lik pobuđuje dvojake asocijacije; konkretno, on asocira na Sunce, a zatim i na Gorgonu Meduzu. Solarnost zrakastog lika je neupitna. Nju nedvosmisleno potvrđuje radijalni snop zraka. Na svim pločicama naizmjenično su predočene one valovite (tordirane) i ravne, što simbolizira sunčevu svjetlost i toplinu (Chevalier-Gheerbrant 1987: 655). A središnja i najduža zraka krilate glave s gostiljske pločice (sl. 4) završava kopljem. Ono je tipični aksijalni simbol (*axis mundi*), koji se značenjski, između ostaloga, izjednačuje sa sunčevom zrakom (Chevalier-Gheerbrant 1987: 271, 464). Na ošaničkoj pločici središnja tordirana zraka također završava kopljem ili pak strijelom. Ali, za razliku od svih drugih pločica, ovdje (sl. 5-6) se zrake ne granaju iz vrata krilatog lika, već se uzdižu nad njegovom glavom. Premda na ošaničkoj pločici (sl. 5) nije dvojbena povezanost krilate glave i zrakastih istaka, ipak nema njihova uobičajenoga organskog spoja. Svojom vertikalnošću, središnja zraka krilate glave u Gostilju i Prozoru (a slabije u Ošanićima) asocira i na stup. U Grčkoj, stup je oblik anikoničnog božanstva i, osobito u arhaiči, kozmički simbol, nerazdvojiv od Univerzuma (Yalouris 1980: 313). Stup, ili stupovi, spajaju Nebo i Zemlju. Stup je os koja prolazi kroz Zemlju - ploču, ali i kroz Zemlju sferičnog oblika (Yalouris 1980: 313).

Usprkos očitijoj solarnosti zrakastog lika s pločica, detaljnija ikonografska analiza pokazuje da on ne odgovara standardnim grčko-rimskim predodžbama Heliosa/Sola.⁴ Ovaj nema krila na glavi i njegova korona nema zrake, koje se ovako razgranato spuštaju ispod lica, odnosno, prenaglašeno uzdižu nad njegovom glavom.

Argumenti pak za Gorgonu Meduzu (gorgoneion) jesu: a) opći izraz njezine fizionomije, b) krilca na glavi i c) činjenica da je u nekoliko slučajeva (sl. 1,3) predočena kao Potnia theron⁵. Ipak, zrakasti lik, upravo svojim prenaglašenim zrakama, odstupa od standardnog grčko-rimskog Meduzinog uobličjenja. Analogije, međutim, ima u onim sredozemnim helenističkim likovnim segmentima koji više-manje jasno naznačuju solarizaciju Gorgone Meduze⁶. Npr. na grčkom funeralnom reljefu iz Eretrije (gr.30) iz 3.st. pr. Kr.⁷ Gorgona poprima solarna obilježja i veže se za nebeske sfere (sl. 7). Ako se apstrahiraju zrake koje se uzdižu iz njezina tjemena, ona postaje uvjerljiva ikonografska analogija labeatskoj (sl. 4) i svim japodskim zrakastim glavama (sl. 1-3). Apstrahirajući pak zrake, koje se spuštaju iz glave ovoga

sl. 2 Pojasna pločica iz Prozora (prema D. Rendić-Miočeviću, 1989)

grčkog lika, dobije se stanovita analogija za ošaničke zrakaste likove (sl. 5-6). Također, neke analogije zrakastoj figuri s pločicama postoje i u znatno starijem sredozemnom repertoaru Meduzinih oblika (Kukoč 1997: 5-6, bilj. 24, sl. 7).

⁴ O Heliosu Yalouris 1990: 1005-1034 O Solu Letta 1988:592-625

⁵ Analogije za arhaičnu Meduzu (grčku, etruščansku i dr.), prikazanu kao Potniu, okruženu životinjama, s pticama (labudovi i sl.) u rukama, vidi Howe 1954: 215

⁶ Npr. prikazi s daunskog askosa iz Lavella. Kukoč 1997: 16-17

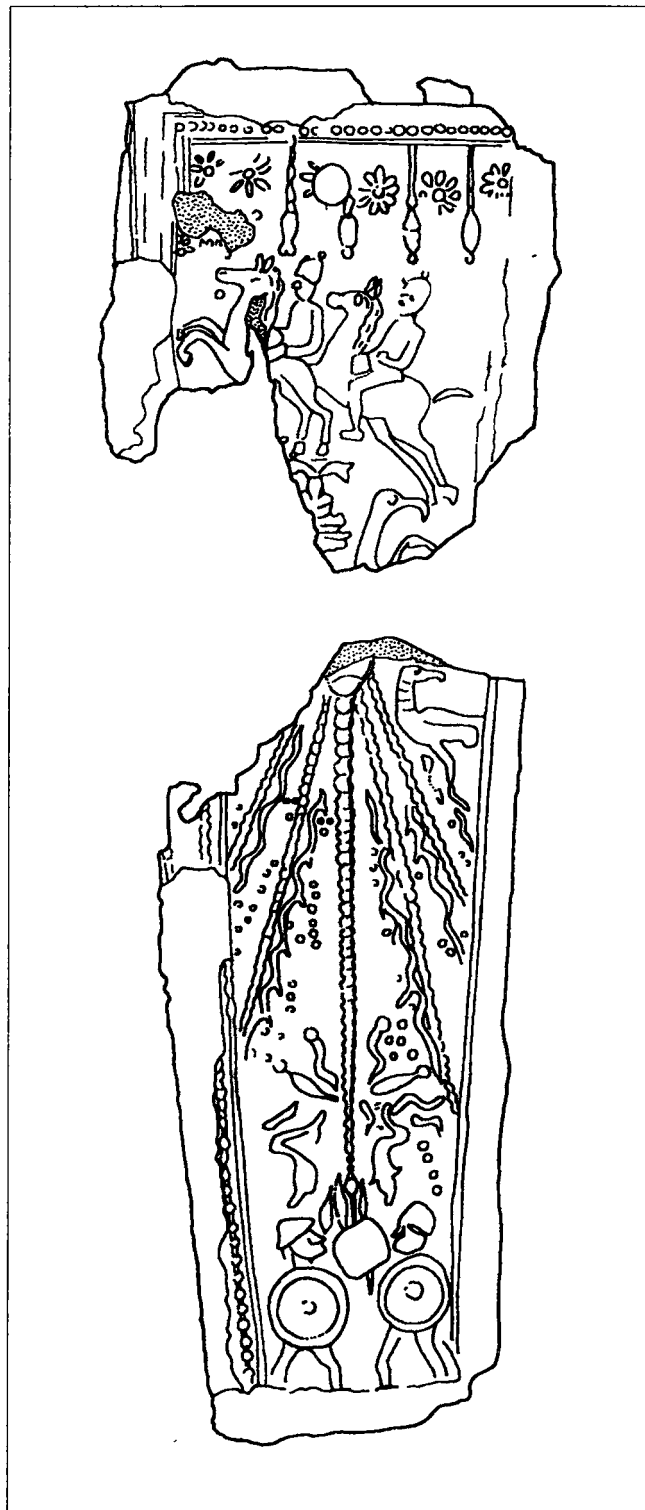
⁷ Krauskopf 1988: 302, 329 sl. 186 Autor, međutim, ikonografiju ove zrakaste Gorgone dovodi u vezu sa Zeusom.

Zrakasti krilati antropomorfni lik s pločica, mada po mnogo čemu izjednačen sa Suncem, ali i s Meduzom Gorgonom, ipak nije "čisto" Sunce, kao što nije ni tipična Gorgona. On je zapravo snažno solarizirana Gorgona. On je Gorgona/Sunce, točnije, on je Sunce koje je preuzelo neka obličja Gorgone. Ali, lik Gorgone/Sunca s pločica sadrži i očite reminiscencije na prastaru, arhaičnu Gorgoninu shemu Gospodarice zvijeri (sl. 1,3).

Dosljedna veza Gorgone/Sunca i stabla idejna je konstanta i odrednica svih prikaza s pločica. Stablo uvijek antitetično prate životinje; ono se stoga prepoznaje kao Sveto Stablo ili Stablo života.

Stablo života simbolizira opću plodnost (uključujući i onu kozmičku) i, napokon, besmrtnost. Kako Stablo ponavlja ono što je Univerzum, vrlo često je ispreplitanje i pretapanje simbolike Stabla života i Kozmičkog stabla (Eliade 1981: 277, 279, 287). Kozmičko pak stablo simbol je kozmičke totalizacije (Durand 1991: 290). Ono je "*axis mundi*" i "*imago mundi*" (Eliade 1981: 277, 279, 310). Kao simbol središta svijeta, simbolizira organiziranost svetog prostora, nasuprot kaotičnosti onog neposvećenog-izvanjskog (Eliade-Sullivan 1987a: 166-167). A središte svijeta je "duša realnosti" i boravište božanstva (Eliade-Sullivan 1987a: 166). Drevno pak kozmičko stablo je Asvattha ili "izokrenuto stablo". Ono je "s korijenjem u zraku, a s granama na zemlji; to je ono sjajno, to je brahman, to se zove besmrtnim. U njemu su skupljeni svi svjetovi i nitko baš njega ne nadvisi. To je zaista ono" (Upanišade, II,3) (Iveković 1981: 140). Babilonsko crno stablo-Kiskanu, također ima kozmička obilježja. Ono raste na Eridu-u središtu svijeta, u njemu prebiva božanstvo plodnosti i izobilja, a grane mu se šire prema kozmičkom oceanu (Eliade 1981: 280-281; Chemery 1987a: 244). I grane kozmičkog Yggdrasilla dopiru do neba i prekrivaju cijeli svijet, dok njegovo korijenje prodire u podzemlje i nosi zemlju (Eliade 1981: 285-286). Baltičko mitsko stablo Saules Koks je "sunčevo stablo". Raste u središtu svijeta, a izvor je života (Eliade-Sullivan 1987a, 167).

Stablo s pločica ikonografski je dato u tipičnom sredozemnom (indoeuropskom) obrascu za Stablo života. Iako nema izgled kozmičkog, izokrenutog stabla, ipak ono, u spoju sa zrakastom Gorgonom/Suncem, podsjeća na njegove kozmičke grane koje životvorno zrače prema dolje. A obrnuto stablo (npr. Ashvatta), kao simbol Kozmosa (i božanstva), (Frese-Gray 1987: 27; Eliade 1981: 282, 283, 287-288) ističe bitnost sunca (svjetlosti) za život (Chevalier-Gheerbrant 1987: 630-631). Stablo na pločicama poprima različite oblike, od relativno konkretnih do potpuno stiliziranih. Najkonkretnije je predloženo na prozorskoj pločici (sl. 1). Na drugoj, također prozorskoj pločici ono se jedva prepoznaje (sl. 2), dok se na trećoj pločici iz Prozora formalno približuje palmeti (?). Približavanje palmeti očito je u Ošanićima (sl. 5). Stablo pak s gostiljske pločice, unatoč izrazitoj linearnosti, ima stanovita "realistična" obilježja. Životinje koje prate Stablo uvijek su irealnog izgleda, uglavnom grifonskog. On je najuhvatljiviji na

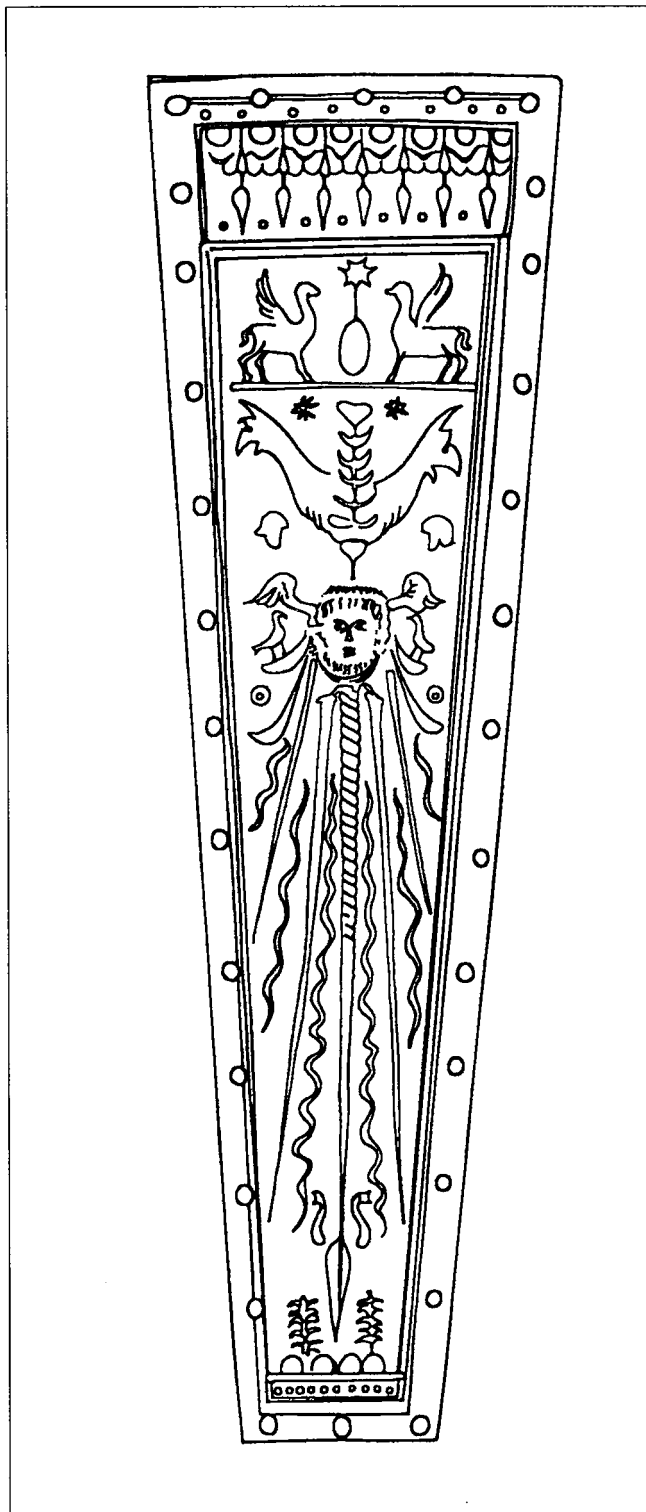
sl. 3 Pojasna pločica iz Prozora (prema D. Rendić-Miočeviću, 1989)

gostiljskoj i ošaničkoj pločici (sl. 4-5). Jednom (sl. 1), životinje ispod vrata nose disk ili jaje (?).

Jedina ikonografska konstanta u figurativnosti s pločica - spoj Meduze/Sunca i Stabla može se deducirati iz čudovišnog Meduzina karaktera, zatim iz njene funkcije Potnie, ali također iz Meduzine solarne naravi. Jer, čudovište je mitski čuvar Stabla života. Stablo je pak povezano s Velikom božicom (Mjesec), koja je i Potnia. I, napokon, Sunce je bitni aspekt Stabla života; Stablo

se izjednačuje sa sunčevom zrakom (Chevalier-Gheerbrant 1987:656). Na pločicama Stablo i Meduza jedno su isto. No, uz to što je čudovište i Potnia,⁸ Gorgona je i Čuvarica (Medousa) (Kerényi 1985: 49). Premda nije jasno što sve kod Gorgone znače epiteti Potnia i Medousa, pretpostavlja se da je oni u izvorištu približuju tipu Velike božice (Potnie), koja je u svojoj slojevitosti i lunarna struktura. Gorgona monstrum i Gorgona Potnia/Medousa u mitu i umjetnosti najuže je povezana s konjem. Ona je majka konja Pegaza i ljubavnica bogakonja Posejdonu Hyppiosa (Grevs 1990:115, 222); sama je ponekad predočavana u konjskom liku ili pak u pratnji konja (Grevs 1990: 19, 213; Paribeni 1965: 3; Howe 1954: T 35/2). Struktura mita o Meduzi, Posejdonu i Pegazu tek je jedna inačica mita o Posejdonu i Demetri Ljutitij (Erinys) (Grevs 1990: 59, 115, 222). Demetra iz Arkadije (Thelpusa) dok je tražila izgublenu Perzefonu, pretvorila se u kobilu i s Posejdomom u obliku konja začela je blizance: konja Ariona i tajanstvenu kćer Despoinu (Burkert 1990: 138). Kao i kod Demetre Erinys,⁹ štošta je nejasno u božanskom karakteru Meduze koju je oplodio Posejdon.¹⁰ Ipak, činjenica je da hipomorfna Meduza s hipomorfim Posejdomom, personifikacijom elementarnih sila prirode (mora, zemljepotresa) rađa krilatog konja - simbol svjetlosti. Istom indeouropskom mitskom obrascu, koji priča o sprezi božice-kobile i boga-konja te o nastanku novoga života (blizanci), najčešće u konjskom obliku, pripada i poznati staroindijski (vedski) mit o Vivasvatu (Suncu) i božici Saranyu¹¹ (kći-blizanka demijurga Tvaštara), koji zajedno kreiraju Ašvine - božanske blizance (Macdonell 1974: 42-43, 51). U tom i drugim srodnim indoeuropskim mitovima (keltsko/irskim, germanskim i dr.) hipomorfna božica, majka blizanaca polivalentna je struktura, "trifunkcionalna", "transfunkcionalna", koja (u "tripartitnoj ideologiji") ima različite moći - u ratničkoj i vladarsko-kraljevskoj sferi, ali najčešće zadržava posebnu funkciju u sveobuhvatnoj kreaciji (plodnost, bogatstvo) (Puhvel 1970: 164-167, 172). Iz toga možda treba deducirati i nešto od prastare hipomorfne Gorgone (majke Pegaza i ratnika Chrysaora), koja bi bila polivalentna i napokon, Vladarica. Nisu li već u toj arhaičnoj Meduzi Gorgoni bili inkorporirani elementi za njezinu kasniju solarizaciju i kozmizaciju?

"Priča" oslikana na pločicama doživljava vrhunac i stanoviti "dramski" naboj u događanju oko poligonalno-četvrtastog predmeta, koji je obješen na najdužoj Gorgoninoj zruci (sl. 1, 3). Identifikacija toga predmeta stoga je važna za dešifriranje specijaliziranih poruka

sl. 4 Pojasna pločica iz Gostilja (prema Đ. Basleru, 1969)

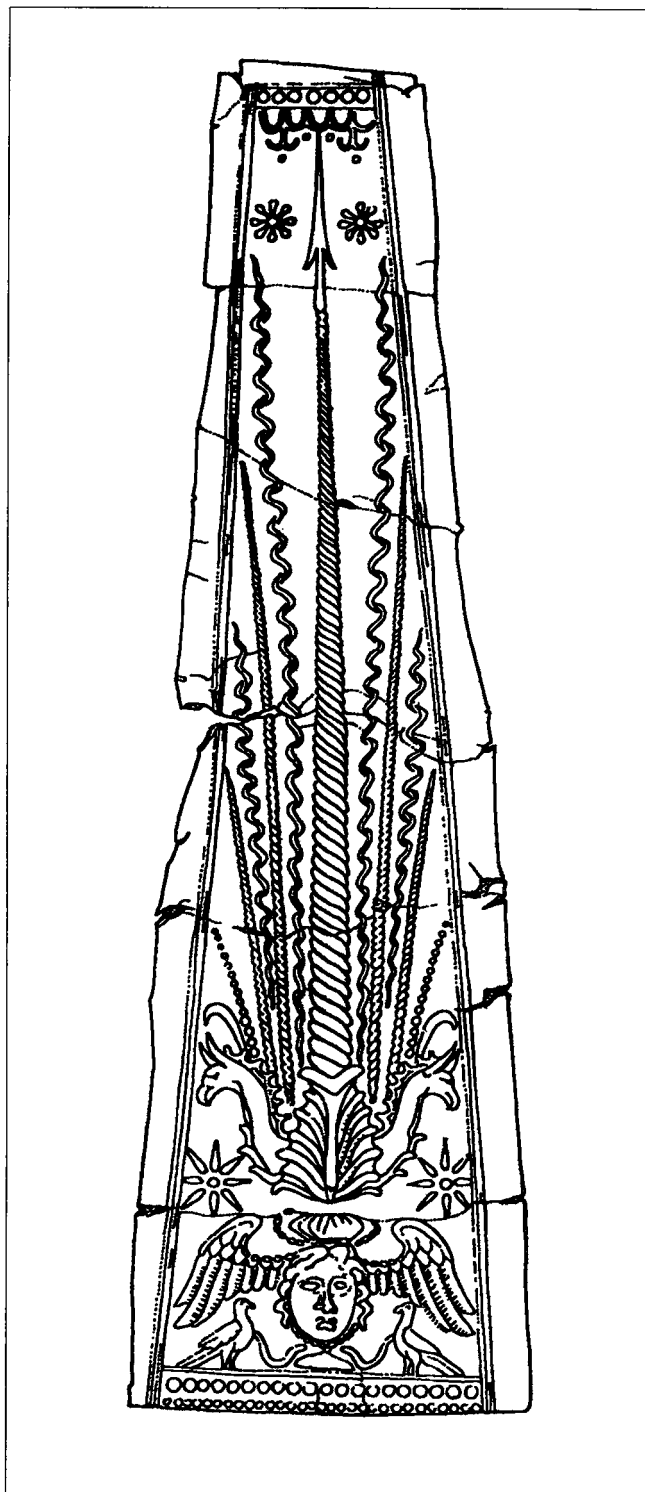
⁸ Svaki prikaz Meduze Gorgone u shemi *Potnia theron* nije dokaz njene božanske naravi (poput Artemidine). Ali neke, osobito one starije likovne predodžbe Gorgone (Potnia) najavljuju i potvrđuju božanski aspekt njezinog bića. Krauskopf 1988: 320-321

⁹ Ona je interpretirana kao božica Zemlja. Kerényi 1985: 184-185 Usp. Farnell 1971: 50-52

¹⁰ I Meduza je ponekad shvaćena kao božica Zemlja. Eliade 1978: 265

¹¹ Priroda Saranyu slabo je poznata i stoga različito interpretirana, no uglavnom je vezana za nebesku sferu, bilo da je shvaćena kao Zora, kao sunce koje se rađa, bilo da je identificirana s Ušas i sl. Detaljnije o tome Macdonell 1974:51, 126; Hillebrant 1980, v.I, 33, 367, v.II, 233

ovih prikaza. Zagonetni predmet uranja u akvatički svijet (ribe, hipokampi, brod). U jednom slučaju (sl. 3) predmet neznatno asocira na zub; drugi put (sl. 1) on mnogo konkretnije podsjeća na veliki kamen. Upravo u mitu o Gorgoni Meduzi i Perzeju i kamen i zub imaju bitnu simboličku ulogu. Trima Grajama, labudolikim Meduzinim sestrama, koje zajedno imaju jedno oko i jedan zub i koje čuvaju put do Meduze (besmrtnosti) Perzej oduzima zub i baca ga u jezero (Grevs 1990: 209; Kerényi 1985: 45-46). Napokon, i Meduzu obilježavaju veliki zubi. Sve to, međutim, nije dovoljno da se u obješenom predmetu identificira zub, odnosno, aluzija na mitsku sekvencu o Perzejevu putu k besmrtnosti. U svojoj neizdiferenciranosti, obješeni predmet formalno je vrlo blizak kamenu. A Meduzin pogled sve okamenjuje. Upravo iz te činjenice najčešće su se izvodile Meduzine čudotvorne moći. Prema legendi i kapi njezine krvi osiguravaju novi život i besmrtnost (Grevs 1990: 154). Ne aludira li možda obješeni predmet upravo na moći Meduzine zgrušane krvi? Ali i Sunčeve zrake, koje zrače svjetlost i toplinu, ponekad se predočavaju sa završecima u obliku izdužene kapljice (Letta 1988: 624-625). Kako je Meduza na pločicama izjednačena sa Suncem, predmet obješen o njenoj vertikalnoj zraci ipak je najprimjerenije definirati kao kamen. U brojnim mitovima, kamenovi pali s neba, posebno pak takozvano kamenje groma, simboliziraju nebesku aktivnost ili uransku svetost (Eliade 1981: 234; Chevalier-Gheerbrant 1987: 247). Oni izazivaju opću plodnost. Uostalom, kamen je prastari simbol i Majke-zemlje (Eliade 1981: 234-235). Kamenje groma često se izjednačuje sa šiljkom munje koja, poput groma, objavljuje svemoć Vrhovnika (Zeusa, Jupitra, Indre) (Eliade 1981: 87-90, 95; Chevalier-Gheerbrant 1987: 247). U Grčkoj od davnina su postojale izravne veze Neba i kamena. Zvijezde su zamišljane (Archelaos, Anaxagorin učenik) kao crvene vruće mase od metala ili kamena, a i za Sunce se mislilo (Demokrit) da je crvena vruća kamena masa (Yalouris 1980: 314). Jedno je sigurno; značenje predmeta o najdužoj Gorgoninoj zraci slično je ili identično značenju koplja ili pak strijele. Jer, na onom mjestu, gdje na prozorskim pločicama visi okrugli predmet, na gostiljskoj pločici (sl. 4) jasno je prikazan završetak koplja. Ono, poput kamena, simbolizira sponu neba i zemlje (Chemery 1987: 347; Chevalier-Gheerbrant 1987: 246). Ne poznavajući, dakle, pravi identitet predmeta obješenog o Meduzinoj zraci (sl. 1), lako se može zaključiti, iz same kompozicijske uslojenosti, da je on, analogno šiljku gostiljskog koplja, jasni znak zgusnutog djelovanja gornjih sfera (Stablo života i Gorgona /Sunce) na sve ono u donjim sferama, uključujući i vodeni, možda i podzemni svijet. A u gornjim sferama, konkretno, na samom vrhu gostiljskog prikaza stoji par krilatih konja (sl. 4). Oni bi lako mogli upućivati na Perzeja ili možda Belerofonta; upravo krilati Pegaz pomaže Belerofontu uništiti Kimeru¹² (Grevs

sl. 5 Pojasna pločica iz Ošanića (prema Z. Mariću, 1976)

1990: 220-222). Dva mita, o Perzeju i Belerofontu, strukturalno su najuže povezani: govore o tipičnim solarnim junacima i njihovu stjecanju besmrtnosti. Problem je što su gostiljski konji prikazani u paru i stoga se mogu različito objašnjavati. U skladu s prvim objašnjenjem,

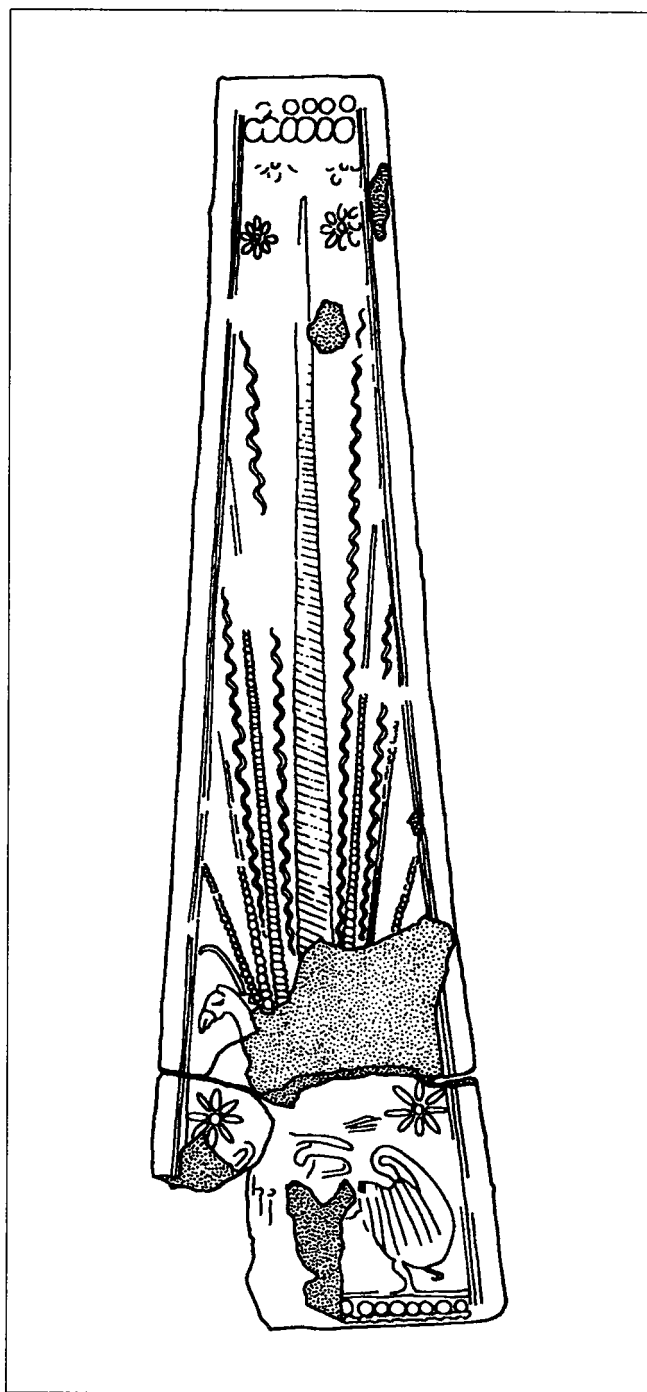
¹² Belerofont na Pegazu svladao je Kimeru strijelama, ubacivši joj u usta grumen olova, koji je bio obješen o vrh koplja. Grevs 1990: 221

konji aludiraju na rođenje Pegaza i Chriseora (Grevs 1990: 209) i znak su stanovite upletenosti samog Perzeja u figurativnost gostiljske pločice. Meduza je doista ponekad prikazana s dvije konjske glave koje izlaze iz njezina umirućeg tijela (Krauskopf 1988a: sl. 101). Grčko predočavanje rođenja Pegaza i Chriseora, međutim, nema izravne sličnosti s gostiljskom kompozicijom s krilatim konjima. Prema drugom objašnjenju, dupliranje gostiljskih konja tek je dekorativni čin; simbolika krilatog konja (Pegaz) u helenizmu često je svedena na običan ukras/znak, odnosno, krilati konj postaje tek "izbljedjeli" simbol. Konkretno, dodavanje drugog konja moglo je služiti samo uravnoteženju i upotpunjenju inače dosljedne gostiljske kompozicijske antitetičnosti. Ni ovo objašnjenje načelno ne isključuje svaku potencijalnu, premda sasvim sigurno slabu, asocijaciju gostiljskih konja na mitske epizode o Meduzi, Pegazu i možda Perzeju. Prema trećem pak objašnjenju gostiljski krilati konji uopće nisu povezani s Pegazom (Perzejem), već simboliziraju nešto drugo. Gostiljski konji kompozicijski zauzimaju ono mjesto koje na dvjema prozorskim pločicama (sl. 2-3) pripada dvama konjanicima. Uloga tih konjanika, kao i funkcija ostalih ljudskih figura u "priči", lako je mogla samo naglašavati herojsku atmosferu prozorskih prikaza. Ali, većina ljudskih figura s pločica asocira i na konkretne mitske junake, na najpoznatije grčke blizance. Na Dioskure upućuje sklop sljedećih detalja :

- 1) Likovi se dosljedno pojavljuju u paru, na brodu ili na konju.
- 2) Konjanici su okruženi pticama u letu (sl. 2)
- 3) Lik na brodu nosi frigijsku (?) kapu (sl. 1)
- 4) Kape konjanika srodne su pilosima (sl. 3)
- 5) Između krilatih gostiljskih konja predočeno je jaje (?) i nad njim zvijezda (sl. 4).

Iako tri prve činjenice snažno podsjećaju na Dioskure, one ih izravno ne potvrđuju. Ostala pak navedena obilježja znatno su uvjerljiviji argumenti za dokazivanje Dioskura.

U grčkoj (i rimskoj) umjetnosti Dioskuri su prikazivani na brodu. Jer, Posejdon ih je učinio zaštitnicima pomoraca (Grevs 1990:217). Ipak, najčešće su predočavani na konju ili uz njega. Konje im je dao Posejdon (Gury 1986:610), Pegazov otac. Blizance obično prate ptice (Grevs 1990:217). Premda su konjanici na dvjema japodskim pločicama (sl. 2-3) formalno vrlo bliski helenističkim (grčkim i rimskim) Dioskurima (sl. 8),¹³ ovdje ipak nisu zastupljeni neki detalji iz njihovih najproširenijih prikaza; nedostaje koplje, zatim plašt, koji poput krila leprša na vjetru i nedostaju zvijezde nad njihovim glavama. No, ti detalji nisu uvijek predočeni ni u istovremenoj grčko-rimskoj

sl. 6 Pojasna pločica iz Ošanića (prema Z. Mariću, 1973.)

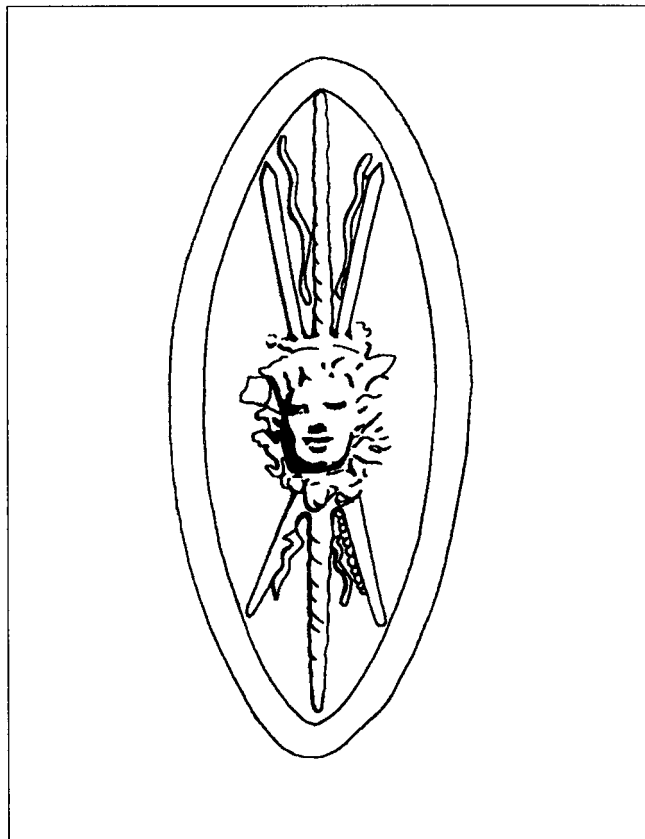
umjetnosti. Frigijska pak kapa nije samo oznaka Dioskura; uostalom, oni je nose tek ponekad (Hermery 1986: 572, 574; De Puma 1986: 602, sl. 54). Frigijsku kapu ima i Perzej (Jones Roccas 1994: 347). Osim toga, crtež frigijske (?) kape na prozorskoj pločici (sl. 1) prilično je nejasan.

Postoji stanovita mogućnost da prozorski konjanici (sl. 2-3) nose tek obične kacige, međutim, u jednom

¹³ Npr. Dioskurima na novcu Rima iz 211. g. pr. Kr. Gury 1986: 622, sl. 108 Usp. i Dioskure u prizoru theoxenije na votivnom reljefu posvećenom Velikim bogovima iz 1. st. pr. Kr. U frontonu reljefa predočen je Helios. Hermery 1986: 577, sl. 118

slučaju (sl. 3) njihove kape doista sliče pilosima¹⁴. Grčko-rimski pilos poprima različite oblike, od onih šiljatih do polukružnih. Naglašeno polukružne kape prozorskih konjanika (sl. 3) analogne su nekim oblicima grčkih helenističkih pilosa.¹⁵ Malo polukružno ispupčenje na vrhu prozorske kape možda treba shvatiti kao krajnje stiliziranu zvijezdu. Iako, dakle, nisu praćene zvijezdom, ove kape ipak govore u prilog Dioskurima. Friz sastavljen od rozeta i "kapljastog" motiva, koji teče neposredno nad glavama prozorskih konjanika (sl. 3), ima dekorativnu (?) funkciju. Ipak, rozete neizbježno asociiraju na zvijezde, a "kapljasti" motiv na završetak sunčeve zrake. Na drugoj prozorskoj pločici (sl. 2) taj motiv zamijenjen je obješenim kopljem. I na gostiljskoj pločici (sl. 4) friz povrh krilatih konja sastavljen je od niza okomitih koplja.

Od svih ljudskih likova koji su predočeni na pločicama, Dioskurima su u cjelini najbliži upravo parovi konjanika (sl. 2-3). Doduše, i kape prozorskih ratnika-štitonoša (sl. 2) formalno su bliže pilosu nego pravoj kacigi¹⁶. Grčki blizanci, osobito oni helenistički (kao i rimski Castores), imaju ratnička obilježja (kaciga, koplje) (Hermary 1986:568, 592). Ratničko je istaknuto kod grčkog Kastora i osobito kod rimskih (republikanskih) Castores (Hermary 1986: 567-568; Gury 1986: 630). Ali, prozorski ratnici-štitonoše, te likovi na brodu (sl. 1,3) ne posjeduju atribute koji bi ih nedvojbeno potvrdili kao Dioskure. Kaciga je atribut, ali ne i standardni simbol blizanaca. Činjenica je da se na gostiljskoj pločici pojavljuju dvije kacige upravo u kontekstu koji sadrži najviše potencijalnih dokaza za Dioskure. Gostiljski kontekst (sl. 4) tvori par krilatih konja između kojih je postavljen ovalni predmet sa zvijezdom. Iz objektivnih razloga, predmet se teško identificira; on je najsličniji jajetu, ali podsjeća i na pilos.¹⁷ Pilos bi izravno upućivao na Dioskure. Jer, uz zvijezdu,¹⁸ pilos je u helenizmu temeljni simbol blizanaca (Hermary 1986: 587, 590, 592). U ovo vrijeme, međutim, i pilos i zvijezda obično se pojavljuju u paru. Jaje pak također je vrlo važan simbol u umjetnosti i mitu o grčkim (i etruščanskim i rimskim) Dioskurima. Uloga jajeta u životu blizanaca dobiva na važnosti ako se prihvati mišljenje da pilos simbolizira polovicu jajčane ljuske,¹⁹ odnosno, nebesku hemisferu. (Gury 1986: 610-611; Bianchi 1987: 104-105).

sl. 7 Gorgona iz Eretrije (prema I. Krauskopf, 1988)

Po mnogočemu simbolički jasno neodrediv i dvosmislen, gostiljski prizor (jaje-zvijezda-krilati konji) ipak je pun asocijacija na Dioskure. Opći ikonografsko-semantički kontekst svih pločica također "pogoduje" pojavi blizanaca.

U mnogim indoeuropskim mitologijama blizanci su najčešće "djeca neba" i sinovi vrhovnog božanstva, udaljenog od čovjeka; istovremeno, oni su pravi zaštitnici (soteres) ljudskog roda (Bianchi 1987: 104-105; Eliade 1981: 109-110). I Dioskuri ("božanski heroji") bdiju nad čovjekovom sudbinom;²⁰ jer, u svojoj ambivalentnosti oni ujedinjuju koncept ktoničnog heroja i nebeskog boga; jasna su spona gornjeg (nebo) i donjeg (zemno/podzemnog) svijeta (Hermary 1986: 567; Bianchi 1987: 105). Dobrotvorna, posebno ozdraviteljska uloga naglašena je kod vedskih Ašvina.

¹⁴ Na drugoj pak prozorskoj pločici kapa konjanika nije bliska pilosu; ona je nejasno predočena. Također, djelomično se gube obrisi glava i poprsja konjanika.

¹⁵ Usp. prikaz (3-1.st. pr. Kr.) u kojem je između dvaju pilosa postavljen krilati kaducej. Hermary 1986 : 588. sl.245

¹⁶ I u grčkim prikazima često nije moguće razlikovati kacigu od pilosa na glavi Dioskura. (Hermary 1986:592)

¹⁷ Na gostiljskoj pločici Basler nije identificirao ni jaje niti pilos već "ovalno ispupčenje, u što je usadena zvijezda". (Basler 1969 : 29, T XXXXIII/2) "Ovalno ispupčenje" na Baslerovom crtežu, koji se koristi u ovom radu, bliže je jajetu, dok na Baslerovoj fotografiji gostiljske pločice ono podsjeća na pilos. Ta fotografija nije potpuno jasna, a i izvedba pločice nije bila osobito precizna.

¹⁸ O drugim simbolima Dioskura, kao što su dokana, amfora, konj i zmija, Hermary 1986: 586-590

¹⁹ Prema nekim autorima, pilos shvaćen kao polovica jajčane ljuske, primarno je simbol plodnosti. (Ward 1970: 198)

²⁰ Već od kraja 7. st. pr. Kr. Dioskuri se nazivaju "spasiteljima". Hermary 1986: 591

Ašvini, sinovi neba, posjednici konja i blizanci konjskoga lika, u ranu zoru donose sreću; pojavljuju se na zlatnim (sunčevim) kolima s upregnutim konjima ili pticama (Macdonell 1974: 49). U njihovu složenom karakteru okupljene su različite moći. Prema konceptu "tripartitne ideologije" (G. Dumézil i dr.), Ašvini u indoeuropskom svjetonazoru nosioci su treće funkcije, koja uključuje sva bogatstva (opes): hranjenje, obilje, plodnost i opću vitalnost (Dumézil 1987: 92-95). Premda je ta funkcija,²¹ u odnosu na prve dvije (sacra, arma), na stanovit način u drugom planu, ona je pretpostavka egzistencije i životnog sklada; temelj je prvih dviju funkcija (Dumézil 1987: 95-96). Ašvini, kao posjednici some (Hillebrant 1990: v. 1, 316-318; Ježić 1986: 158-159) i medovine (madhu)²² imaju "ključ" neuništive vitalnosti: između ostalog, oni pomlađuju starce, što je njihovo najvažnije čudotvorno djelo (Macdonell 1974: 51-52). Jer, soma je deificirana biljka: ona je "amrta"-simbol dugovječnosti i besmrtnosti (Hillebrant 1980: v.I, 190-200). A bog Soma je nebeski, svijetao, on tjera tamu i boravi u vodi. Soma je vladar (kozmičkih) voda (Hillebrant 1980: 227-237) i zato se identificira s Agnijem (Ježić 1986: 155). Soma je Mjesec i lijek (piće besmrtnosti), ali i Sunce (Ježić 1986: 182; Hillebrant 1980: v.1, 185-190). On je zapravo Sunce²³ združeno s Mjesecom (Ježić 1986: 182; Heesterman 1987: 223). Soma pali Sunce (Ježić 1986:178).

Višestruke su veze Ašvina i ženskih božanstava. U funkciji "bogatstva" (opes) Ašvini su povezani s božicom-rijekom Sarasvati (Dumézil 1987: 44). Ona je (zemaljska i nebeska) božica plodnosti (Macdonell 1974: 86-88), tipičan primjer trovalentne, odnosno, polivalentne indoeuropske božanske strukture (Dumézil 1986: 83), čije djelovanje se isprepliće s bogovima ostalih funkcija. Ali, Ašvini se pojavljuju i sa Savitrom i Suryom. Savitar je Sunce,²⁴ dok je Surya Zora²⁵ (Hillebrant 1980: v.2, 73; Ježić 1986: 168, 181, 185). Nju Ašvini prose za Somu (Sunce i Mjesec), a njihovo vjenčanje odvija se u vrijeme konjunkcije sunca i mlađaka (Ježić 1986: 168-169). Ašvini se vežu i za Ušas. Ona je također Zora²⁶; nevjesta je ili ljubavnica Sunca, ali je povezana i s Mjesecom (Macdonell 1974: 48). Simbolizira sveukupnu vitalnost - vječno rađanje Sunca (Macdonell 1974:48). Sa Zorom se izjednačuje (?) i sama Saranyu (Macdonell

sl. 8 Novac Rima s prikazom Dioskura

1974: 51; Ježić 1986: 181-182), majka Ašvina,²⁷ žena Vivasvata. On je pak Manu (prvi čovjek), koji postaje Sunce (Macdonell 1974: 42-43).

I danas je štošta zagonetno u božanskoj naravi staroindijskih blizanaca- "spasitelja" i "ozdravitelja" Njihove veze s, doduše, slabo individualiziranim ženskim božanstvima (s izuzetkom Ušas), ipak jasno ističu njihov nebeski (kozmički) karakter.²⁸

Dioskuri u grčkoj, etruščanskoj i rimskoj umjetnosti također su često u pratnji ženskog božanstva.²⁹ Ta veza osobito je naglašena u kasnom helenizmu i nadalje; najčešće je likovno konkretizirana u poznatoj shemi "Dioskuri u službi božice (Hermary 1986: 593). Ostalo je neprecizirano koga predstavlja božica između blizanaca, koji su na konju ili pak bez njega, i što zapravo znači ta svojevrsna trijada.³⁰ Je li to božica Mjesec, odnosno, božica plodnosti? Uglavnom anonimna, između Dioskura, različito je interpretirana. U nekim slučajevima (Mala Azija, Makedonija), na osnovi ikonografskih i epigrafskih podataka, ona je potvrđena kao Artemida ili kao Artemida Efeška (Hermary 1986: 578, sl. 125, 127-128, 136) zatim je u njoj prepoznata Aštarta (Fenikija), Kibela(?) (Sparta), Izida (Egipat), Tihe (Hermary 1986: 579-580, sl. 143, 145, 149-150, 158; Augé Linant de Bellefonds 1986: 595, sl. 16) i, napokon, Selena (Augé Linant de Bellefonds 1986: 595, sl. 15).

²¹ Indoeuropski božanski blizanci (svojim različitim karakterima) povezani su ne samo za treću već i za drugu-ratničku-funkciju. Dumézil 1987, 92-95; Ward, 1970, 193-202

²² Ašvine uspoređuju s pčelama; oni pčelama daju med. Macdonell 1974:50

²³ Kao i Sunce, Soma se povezuje s gandharvom. O gandharvi Hillebrant 1980.: v.1, 248-257. Prema Ježiću (1986: 166-167) gandharva je sunčeva zraka.

²⁴ Detaljnije o Savitru , Hillebrant 1980: v.2, 67-75; Ježić 1986: 111- 112

²⁵ No, Surya je i Sunce (Savitar). Macdonell 1974: 30-31; Ježić 1986: 41

²⁶ Detaljnije o Ušas, Hillebrant 1980: v.1, 21-35; Macdonell 1974: 46-49; Ježić 1986: 185-188

²⁷ Vidi u tekstu bilj. 11

²⁸ O tome tko su Ašvini, Hillebrant 1980: v.1, 35-47; Macdonell 1974: 49-54 Ježić (1986:169) prihvaća mišljenje da su Ašvini Sunce i Mjesec za mlađaka.

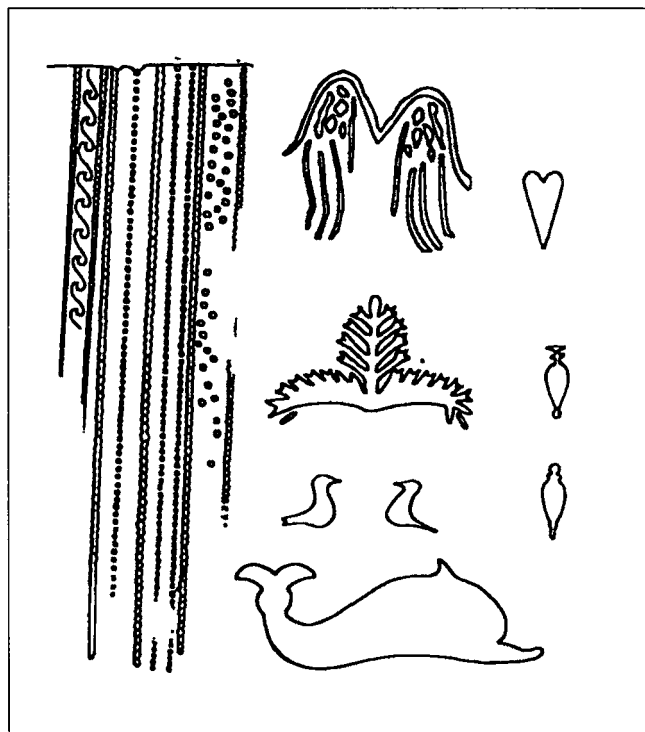
²⁹ Ipak, Castores, rjeđe od Dioskura, prate žensko božanstvo. Gury 1986: 631-632

³⁰ Detaljnije o tome, s popisom glavne literature, Hermary 1986: 577-580,593

Iako nema suglasja o pravom identitetu ženske osobe u prizoru s Dioskurima "au service d'une déesse",³¹ činjenica je da ona vrlo često ima naglašena nebeska obilježja; krilata je, a njezinu lunarnost izravno potvrđuje mjesec ili pak zvijezda nad glavom (Hermery 1986: 593). Božica je često prepoznata i kao Helena.³² Helenina božanska narav omogućuje različite interpretacije.³³ Ponekad Helena doista posjeduje i prave lunarne aspekte. Selena pak, (Heliova sestra)³⁴ božica je Mjesec (Bram 1987: 87; Karusu 1984: 909-917; Gury 1994: 706). Uostalom, i Artemida je lunarna. Lunarnost zagonetne božice, a time i astralnost blizanaca u njezinoj pratnji, osobito je istaknuta na istočnom Sredozemlju, u Makedoniji i Egiptu, gdje se krajem helenizma zbio procvat astralnih kultova (Hermery 1986: 593).

Etrušćanski Tinas Cliniar (Castur i Poltuze) također tvore sa ženskim božanstvom svojevrsnu trijadu (De Puma 1986: 606). Vjerojatno najstariji prikazi (7. st. pr. Kr.) etrušćanskih blizanaca oslikavaju njihov odnos prema Potniji theron (De Puma 1986: 600, 606, sl. 33, 36). U sličnim, ali kasnijim likovnim kompozicijama, Potnia je asocirana s Helenom (De Puma 1986: 606). Ponekad je Helena među blizancima zamijenjena stablom, odnosno, velikom biljkom ili mjesecom (De Puma 1986: 601-606). Ove zamjene potvrđuju da je stablo supstitut/symbol Helene, te da u ovom etrušćanskom kontekstu i stablo i mjesec imaju srodna ili identična značenja.³⁵

U umjetnosti i mitu višestruke su veze Helene i Dioskura.³⁶ Najtješnja je pak u epizodi koja priča o njihovu rođenju iz jajeta (Grevs 1990: 181-182; Gury 1986: 609; Kahil 1988: 562). Jaje je nastalo nakon što je Zeus oplodio Ledu ili Nemezu-divlju gusku (Grevs 1990: 112-113; Kerényi 1985: 108). Troje braće rođeno je iz istog ili pak iz dva jajeta; konkretno, Helena iz jednog, a Dioskuri iz drugog.³⁷ Međutim, prema nekim mitskim inačicama, jaje iz kojeg se izlegla Helena palo je s Mjeseca (Grevs 1990: 181). odnosno, Helena rođena iz Ničega i oplodena od zmijske Ofiona sama je na vodi snijela jaje svijeta (Grevs 1990: 182). Ovaj drugi mit u mnogome podsjeća na pelaški, odnosno, orfički mit³⁸ o postanku svijeta. U pelaškom mitu, Eurinoma, koja se pojavila iz Kaosa, oplodena od demijurga Ofijona (Boreja) u obliku zmijske, snijela je sveopće jaje; iz njega je nastalo sve: sunce, mjesec, zvijezde, zemlja i dr. (Grevs 1990: 29-30). A u orfičkom

sl. 9 Izbor motiva s kalupa iz depou u Ošunićima (prema Z. Mariću, 1979)

mitu, Noć i Vjetar snijeli su srebrno jaje (Mjesec?) iz kojeg je rođen Eros (Fan). Fan je Sunce, orfički simbol svjetlosti, konkretno, orfički Eros je Protogonos-stvoritelj zemlje, neba, sunca i mjeseca (Grevs 1990: 32) Helena je, dakle, jasno vezana za jaje (i mjesec); ona se izlegla iz Ledinog/Nemezinog ili pak mjesečevog jajeta, no i sama je, poput Eurinome i orfičke Noći, snijela jaje-prapočelo.

U prizorima rođenja Helene ili Dioskura likovi su često simetrično okupljeni oko jajeta, koje je postavljeno u središtu (na oltaru i sl.). U grčko-rimskoj umjetnosti Heleninom jajetu asistiraju Dioskuri (i druge osobe) (Kahil 1988:503-504, 562) ili pak Leda, Tindar i dr. asistiraju rođenju Dioskura (i Helene) iz jajeta (Gury 1986: 626, 630; Bianco 1960: 126). Ista mitska epizoda likovno je konkretizirana u srodnoj shemi i kod Etrušćana.³⁹ Gostiljski prizor s jajetom između krilatih konja (sl. 4) sadrži stanovite kompozicijsko-semantičke aluzije na grčko-rimske (i etrušćanske) prizore rođenja

³¹ Za spomenike Male Azije, Robert 1983: 562-578

³² Usp. Kahil, 1988: 506-507

³³ O odnosu Helene i vedske Saranyu u konceptu "tripartitne ideologije" Indoeuropljana, Grotanelli 1986: 127-130, 137

³⁴ Selenina kola prate Dioskuri. Grevs 1990: 219

³⁵ Pausanije navodi da je Helena s Rodosa štovana u obliku stabla. De Puma 1986: 606; Grevs 1990: 260

³⁶ O odnosima Helene i Dioskura, Grotanelli 1986:127-130

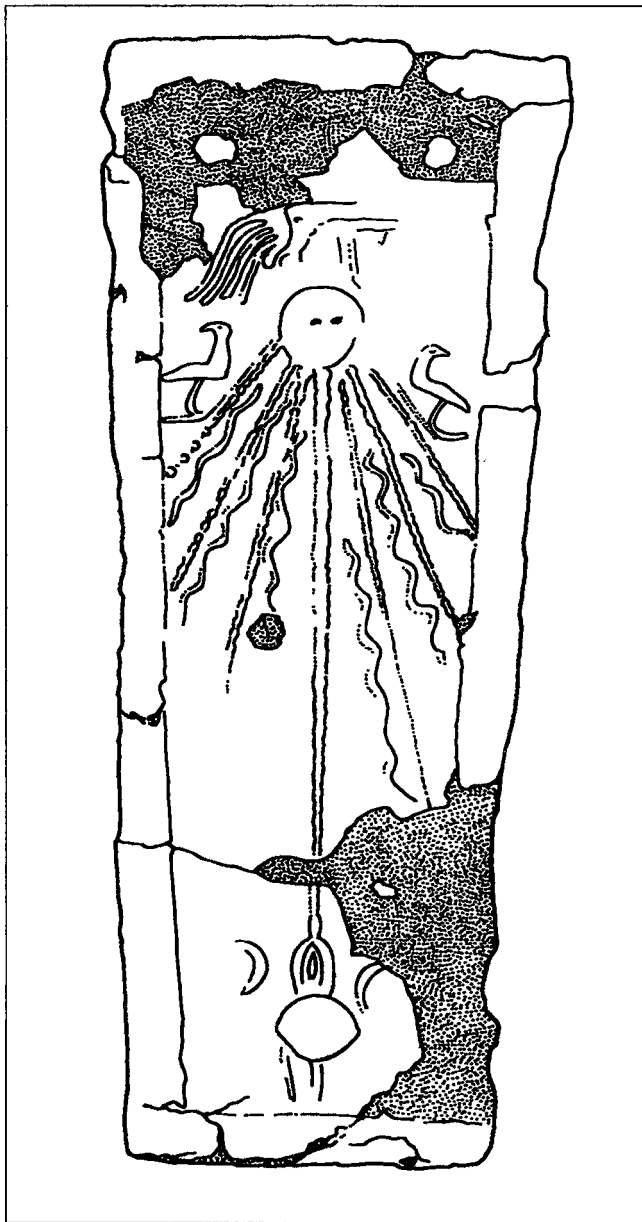
³⁷ Tek postklasična grčka tradicija češće spominje rođenje Helene i jednog od Dioskura iz istog jajeta i tek u rimsko doba troje braće često je rođeno iz jednog jajeta. Kahil 1988:562

³⁸ O orfičkim mitovima o postanku svijeta, Kerényi 1985: 114-115

³⁹ Helenino rođenje iz jajeta ovdje je često predočavano. Njemu asistiraju različite osobe, uključujući ponekad i Dioskure. Povremeno Dioskuri sami asistiraju Heleninom jajetu. De Puma 1986: 604, 607-608

Dioskura (i Helene) iz jajeta. Ali, kako je gostiljski fragment potpuno lišen antropomornog elementa, on nema formalne analogije u navedenim prizorima. Uostalom, u vrijeme nastanka gostiljske pločice i u samoj je Grčkoj već bio pri kraju proces postupnog gubljenja narativnosti u scenama s Dioskurima; gotovo su već bili nestali "herojski" prizori o njima (Hermary 1986: 590-591). Od kraja helenizma i nadalje, Dioskuri se sve više pojavljuju sa svojim simbolima (pilos, zvijezda i dr.) u pratnji lunarne božice i sve više postaju astralna božanstva (Hermary 1986: 592-593). Jasnom antitetičnošću, gostiljski prizor s jajetom stoga je kompozicijski znatno bliži kasnim helenističkim predodžbama,⁴⁰ kad su blizanci simetrično okupljeni oko središnjeg oltara, stupa ili neke vrste idola ili pak nekog od svojih simbola (Hermary 1986: 573, 578, sl. 60, 63-64, 139). Doduše, i u tim shemama Dioskuri su antropomornog oblika. Zato je gostiljski prikaz, svojom pročišćenom znakovitošću, najrodniji onim grčkim kompozicijama u kojima su sami blizanci zamijenjeni simbolima (Hermary 1986: 588, sl. 245-246). Istovremeno, gostiljski prikaz s jajetom kompozicijski podsjeća i na drevnu lakonsku simboličku shemu s jajetom koje je simetrično okruženo zmijama - inkarnacijom blizanaca (Hermary 1986: 573, sl. 59).

No, koji od gostiljskih simbola (jaje, zvijezda, krilati konj) najizravnije upućuje na Dioskure? Uz jaje, to lako može biti zvijezda. Također, dvije manje zvijezde nalaze se ispod krilatih konja. Gostiljski spoj jajeta i zvijezde najbliži je ikonografsko-simboličkim odnosima u kultu Dioskura, odnosno, Helene. Jer, standardne ikonografske veze drugih božanstava (Fan, Aion, Mitra i dr.) i jajeta, iz kojeg su rođeni, bitno se razlikuju od gostiljske sinteze jaje-zvijezda. Iako je konjska protoma jedan od simbola blizanaca (Hermary 1986: 588, sl. 250), Dioskuri nisu predočavani s krilima.⁴¹ Također, njihovi su konji vrlo rijetko krilati⁴² i nisu simbol blizanaca.⁴³ U gostiljskom prizoru gdje, dakle, štošta upućuje na Dioskure (osobito spoj jajeta i zvijezde), Dioskure ništa izravno i nedvosmisleno ne potvrđuje. Ikonografski nedorečena, prisutnost Dioskura na gostiljskoj pločici, kao i na prozorskim (sl. 2-3), ipak je vrlo vjerojatna. Najnejasniji ostaje karakter ratnika-štitonoša i likova na brodu, koji na prozorskim pločicama dočekuju i prihvaćaju predmet (kamen) na kraju najduže Gorgonine/Sunčeve zrake (sl. 1,3). Treba li i u tim figurama prepoznati božanske blizance? Na istom mjestu na gostiljskoj pločici prikazana su dva stabla. Ali, u gostiljskoj strogoj kompozicijskoj simetriji, oni nisu relevantni za identifikaciju blizanaca.

sl. 10 Pojasna pločica iz Prozora (prema D. Balen-Letunić, 1996)

Unatoč svim svojim značenjskim dvosmislenostima, sigurno je da gostiljski prizor "priča" o bitnosti jajeta u naglašeno astralnoj atmosferi (zvijezda, krilati konj). Zato je za cjelinu gostiljskog prizora na stanoviti način irelevantno je li središnje jaje Helenino, pripada li možda Dioskurima ili je pak neko sveopće, kozmičko jaje u funkciji prapočela. Jer, to jaje evidentno je nebesko. Također, krilati konji koji mu asistiraju nedvojbeno su sunčevi i nebeski.

⁴⁰ Jer kompozicijska dinamičnost, svojstvena helenističkim Castores, već u prvom st. pr. Kr. gubi se u korist statičnosti. Gury 1986: 630

⁴¹ Izgleda da su ponekad krilati etruščanski Dioskuri. De Puma 1986: 607

⁴² Radi se o Dioskurima (?) u sasanidskoj umjetnosti. Augé Linant de Bellefond 1986: 594, sl.7

⁴³ U literarnim izvorima ponekad se spominju krila, ali nije jasno odnosi li se to na krila Dioskura ili na krila njihovih konja. Hermary 1986: 568

(povezani sa Suncem i Mjesecom) dobro se uklapaju u atmosferu nebeske vertikale koja dotiče Zemlju. Zgusnutim simboličkim jezikom ova ilirska figurativnost nudi osebnju sliku Kozmosa koji ima sveta značenja. Čak pod pretpostavkom da gostiljski prizor s dva krilata konja, jaketom i zvijezdom (sl. 4) ne simbolizira Dioskure već da aludira na Perzeja (i Pegaza) ili pak na neki drugi, srodan božanski entitet, njegova osnovna ideja ostaje nepromijenjena. Štoviše, Perzej i Pegaz također se lako uklapaju u sliku svetog nebeskog prostora, koji je sazdan po vertikali i svojim (svjetlosnim) zračenjem presudan za cjelinu života. Jer, Perzej je tipičan solarni junak, a Pegaz pak, premda ktoničnog podrijetla, uranska je struktura - sunčani konj, simbol apoteoze (Lochin 1994: 230). Povezan je s olujama, s oblacima plodne vode i nosi Zeusu grom i munju (Chevalier-Gheerbrant 1987: 493). Već u zadnjim decenijama 5. st. pr. Kr. Pegaz je u Grčkoj vjerojatno postao zvijezde (Yalouris 1980: 317). Također, kroz odnos Perzeja i Atlasa, koji nosi kamenu svod Univerzuma, očituje se povezanost Perzeja s nebeskim kamenom. Naime, Perzej je okamenio Atlanta u planinu Atlas, pokazujući mu Gorgoninu otkinutu glavu (Greus 1990: 128). Atlas se identificirao sa stupom i često je prikazivan u obliku stupa (Yalouris 1980: 313). Napokon, pri objašnjenju "priče" u kojoj na pločicama sudjeluje Meduza/Sunce, ali i Dioskuri (konjanici, ratnici-pješaci?), treba istaknuti podatak da je vrh koplja u Grčkoj ponekad posvećivan Dioskurima.⁵⁵ Jesu li to bili primarno "ratnički" Dioskuri ili pak Dioskuri slojevitije simbolike? Nisu poznati svi religijski motivi i ciljevi tih posveta.

Gostiljska pločica sačinjavala je opremu umrloga i najvjerojatnije je imala funkciju pojasa. Isto se može pretpostaviti za sve ostale pločice. Pojas je znak zaštite, očišćenja i snage, ali i izraz identiteta onoga tko ga nosi (Chevalier-Gheerbrant 1987: 521). Likovno kondezirana slika Svetoga, utemeljena na sprezi simbola, kao što su Sunce/Gorgona, Stablo i nebeski bogovi/junaci, u funeralnom ambijentu mora implicirati stanovitu misao o besmrtnosti. Ideja bezgranične vitalnosti i neuništivosti, a time i besmrtnosti, sadržana je u svakoj od triju temeljnih simboličkih struktura; u njihovom pak spoju ona je jasno iskazana. Sprega svetih realnosti i očitovanje njihovih granica, što je i moguća definicija hijerofanije (Eliade-Sullivan 1987: 314-315), na ovim pločicama pokazuje se kao stanovita refleksija o Univerzumu i čovjeku. Možda su ovi prikazi imali (i) funkciju svojevrsnog "apotropaiona", koji je svojim sveobuhvatnim (i magijskim?) moćima zazivao i osiguravao zaštitničke nebeske moći na ovom, ali i na drugom svijetu.

Figurativnost s pločica dobrim dijelom sazdana je od grčkih znakova i simbola (Gorgona, krilati konj, hipokamp, dupin, grifon i dr.), od kojih je većina postala integralni dio različitih sredozemnih simboličkih i dekorativnih sklopova, osobito od helenizma nadalje. Pa ipak, figurativnost na pločicama po mnogočemu je prilagođena ilirskim zahtjevima. U tom kontekstu najindikativniji je jedan detalj - motiv broda (sl. 1). Brod tipološki odgovara prikazima "ilirskih" lađa iz ovog doba.⁵⁶ Također, sam stil iznošenja "priče" na pločicama, svojom kompozicijskom slojevitošću i određenom pretrpanošću, uglavnom ne odgovara grčkim likovnim standardima. Jedini izuzetak su ošaničke pločice (sl. 5-6), gdje se u pročišćenoj kompoziciji, narativnost gotovo izgubila. "Priča" na ostalim pločicama, međutim, nije predočena niti na potpuno autohton način. S izuzetkom japodskog svijeta (urne), ilirski krug do ovog doba nije poznao ovako razrađenu figuraciju. Ona se može definirati kao provincijska forma na rubovima grčke civilizacije u vremenu sklonom likovnim kompilacijama i idejnim sinkretizmima. Ali, u ovom sinkretističkom sklopu, što je doista grčko, a što autohtono?

Iako na pločice nije prenesen konkretan grčki likovni i mitološki predložak, njihovi prikazi nastali su interakcijom grčke i ilirske duhovnosti. Preuzimanju grčkih znakova/simbola (Meduza, Pegaz, Dioskuri i dr.) morao je prethoditi postupak ilirskog prepoznavanja tih simbola u njihovu primarnom kontekstu. Također, ilirska reintegracija "posuđenih" simbola u novu cjelinu nužno je bila praćena određenim "hlađenjem" izvorne simbolike i njezinim "očišćenjem" od specijaliziranih grčkih poruka. Odabir grčkih simbola nije bio slučajan, već vrlo promišljen i vođen konkretnom idejom. Stablo života, Gorgona, strukture poput Dioskura, krilati konji i sl., svojom gotovo arhetipskom naravi i univerzalnošću svojih poruka, lako su ilustrirali i autohtonu ilirsku "priču" o bitnosti Neba (Sunca). Iako ilirska, ta "priča" i nadalje idejno korespondira s izvanjskim kulturnim miljeom; konkretno, s jednim solarno-lunarnim simboličkim modelom, varijante kojeg se susreću u Grčkoj i drugdje po Sredozemlju u helenizmu. Jer kombinacija Stabla života, Sunca/gorgoneiona i kozmičkih bogova-junaka, odnosno, njihovih simbola (jaje, zvijezda, krilati konji) i u grčkom i u ilirskom krugu, ali i drugdje, uvijek tvori srodan simbolički sklop, sa sličnim temeljnim značenjima i s ograničenim nizom osnovnih poruka, koje su stoga dijelom predvidive. Figurativnost s pločica komunicira s grčkom mitskom (simboličkom) baštinom na razini gotovo univerzalne

⁵⁵ Npr. vrhovi kopalja iz Arkadije posvećeni su Tindaridima u 5. st. pr. Kr., zatim vrh koplja s atenske agore. Iz Olimpije pak potječe više vrhova kopalja koji su u 5. st. bili posvećeni Zeusu. O tome J.Mck Kamp II 1978: 196, bilj.4

⁵⁶ Isti tip broda nalazi se i na novcu s natpisom SKODR(INON), koji je nađen na groblju u Gostilju. Basler 1969: 8, T XVII, 79/6; T XVIII, 90/5 Također, sličan tip broda predočen je na novcu s natpisom DAORSON, s Gradine u Ošanićima. Marić 1973a: 114-115 Kako na prozorskoj pločici nije vidljiva krma broda, teško ga je detaljno uspoređivati s labeatskim, odnosno, daorskim brodovima. O "ilirskoj "lađi", kao simbolu na "ilirskom" novcu, gdje je prikazana u cijelosti ili djelomično, Rendić-Miočević 1989a: 308-309, bilj. 6,23

poruke pojedinačnog simbola, te na razini općih poruka slojevitog solarno-lunarnog religijskog sklopa. U ilirsku duhovnost zbio se, dakle, prijenos i grčke forme i određenih grčkih ideja. No, to su bile ideje koje su se lako mogle interpretirati na autohtoni način i, napokon, integrirati s autohtonom simboličkom tradicijom.

Objašnjenju nekih semantičkih aspekata prizora s pločica izgleda da može pridonijeti i sama "tehnologija" njihova nastanka. U depou u Ošanićima pronađeni su kalupi za lijevanje različitih metalnih predmeta.⁵⁷ Neki od kalupa sadrže cijeli repertoar u ovo doba vrlo omiljenih (greciziranih) motiva: hipokampe, krilate antropomorfne i zoomorfne likove, dijelove tijela različitih figura i, napokon, oblike vrlo srodne pojedinima s pločica (sl. 9)⁵⁸. Tako su krila nekog lika s kalupa gotovo identična krilima koja nosi Sunce/Medusa na prozorskim pločicama (sl. 1-2) (Marić 1979: T IV/ c4). Sve to ipak ne potvrđuje nastanak ilirskih pločica u Ošanićima. Činjenica je, međutim, da su ošanićke pločice (sl. 5) stilski najgreciziranije. Ošanićki kalupi u svakom slučaju upućuju na moguć način tvorbe pločica. Ona pretpostavlja sklapanje pojedinih figura i cijelih prizora "ad hoc", u skladu sa željama naručitelja. To podrazumijeva putujuće (?) majstore i brzi prijenos pojedinih motiva, ali i gotovih proizvoda iz jedne u drugu sredinu. Time se otvara mogućnost slabljenja temeljne simbolike i njeno približavanje dekorativnosti. To se djelomično zbililo na ošanićkim pločicama (sl. 5-6), gdje se izgubila simbolika nebeske vertikale. Doduše, time nije negirana solarnost središnjeg lika. Naprotiv, njegove su zrake, s očitim streličastim (solarnim) završetkom one središnje, poput prenaplašene Sunčeve korone. Ovo kompozicijsko izokretanje (?) zbililo se u heleniziranoj sredini (Marić 1973a : 114-115), a ne u japodskoj, znatno konzervativnijoj. No, pitanje je kako je uopće izgledao početni obrazac i što se gdje doista dogodilo. Je li u Ošanićima odbačen japodsko-labeatski donji snop zraka Meduze/Sunca, ili su pak Japodi i Labeati obrazac poput ošanićkog izokrenuli, nadopunili i konkretizirali u vlastitom simboličkom tonu? Obrazac ošanićkog tipa morao je biti inspirativan za japodsku i labeatsku sredinu u likovnom, i svojom solarnošću, u simboličkom smislu. Oba ikonografska tipa (japodsko-labeatski i ošanićki) u predočavanju Meduze/Sunca, na određen način ujedinjena

su u shemi poput one helenističke iz Eretrije (sl. 7). "Priča" o bitnosti vertikalnog nebeskog(solarnog) djelovanja funkcionira, dakle, samo na gostiljskoj i prozorskim pločicama. Ali, samo u japodskoj "slici" sudjeluje ljudski lik i samo tu središnja Meduzina/Sunčeva zraka nosi kamen. Također, upravo je japodska "priča" najnarativnija i likovno najkonkretnija. Da je pak kopljasti završetak Muduzine/Sunčeve zrake labeatska osobitost, možda potvrđuje gostiljski ritual okomitog zabadanja koplja u grob.⁵⁹ Ako te dvije činjenice nisu samo koincidencija, tada koplje pobodeno na gostiljskoj nekropoli nije jedino element naoružanja, već je i simbolička spona pokojnika s Nebom (Suncem). Kao posvećen predmet, koplje postaje bitno u ovozemaljskom i onostranom životu. Jesu li u simbolici ovog gostiljskog funeralnog rituala bili izravno upleteni i Dioskuri? Na gostiljskoj pločici (sl. 4) uspostavljena je simbolička veza kozmičkih simbola/Dioskura (jaje, zvijezda, krilati konji) i nebeskog koplja. Ali, i samo po sebi, okomito zabadanje koplja u grob govori o njegovoj posebnoj ritualnoj važnosti u labeatskoj zajednici.⁶⁰ Ipak, nije poznato pravo izvorište "priče" o nebeskoj vertikali; nepoznat je stupanj njezine autohtonosti u japodskoj, odnosno, labeatskoj sredini. Činjenica je da je ista osnovna ideja o bitnosti Neba prilagođavana japodskim i labeatskim religijskim potrebama. U svemu tome ponešto zbunjući je podatak da japodska pločica (sl. 1) nosi prikaz broda koji je južnoilirski, odnosno, daorski. Pločica je mogla nastati u japodskom krugu, ali najvjerojatnije su u njoj tvorbi sudjelovali i stanoviti južni impulsi. Iako je japodska sredina bila slabije grecizirana od daorske ili pak labeatske, u ovo vrijeme i lički Japodi ne samo da su razumijevali poruke (greciziranog) helenističkog solarno-lunarnog religijskog sklopa, već su ga i sami lako mogli kreirati. Uostalom, jedan solarno-lunarni simbolički model nazire se gotovo kroz cijelo željezno doba u japodskoj kulturi.

Može se zaključiti da su pločice iz Prozora, Gostilja i Ošanića proizvod ilirskih majstora, koji su poznavali likovnost grčkog i južnoilirskog greciziranog kruga. Sve pločice vjerojatno su nastale "in situ": u japodskom, labeatskom i ošanićkom ambijentu. Uz Ošaniće, moćno središte širenja greciziranih oblika u unutrašnjast, bili su južnoilirski gradovi (Skodra, Lisos). Nije vjerojatno da

⁵⁷ Materijal depoa potječe iz 4-2. st. pr. Kr. Marić 1979: 65

⁵⁸ Npr., kopljasti i srcoliki element, rozete, stablo. Marić 1979:; T XIII/c 24, T XIII/79, T VI, T XIII/ f 79, 87 Tu su i glave koje bi mogle biti Gorgona. Usp. Marić 1979: 39, T VII-VIII Također, krila za Pegaza (?). Marić 1979 : 46, T XIII/ 71ab. Stablo s bočnim istacima (krila?) podsjeća na Stablo života s prve prozorske pločice. Marić 1979: T IV/46 i napokon, usporedne ravne linije, sastavljene od točkastih proširenja, asociraju na neke od zraka Gorgone /Sunca s pločica. Marić 1979: XIII, 68, 69 Izgleda da se na ošanićkim kalupima pojavljuje i sam Helios . Marić 1979: 39, T XIII/ 75

⁵⁹ Ova pojava uočena je u grobovima 97 i 125. Basler 1969: 19, 21

⁶⁰ Ratnu opremu gostiljskih pokojnika, uz nož, primarno tvori koplje. Nađeno je ukupno 61 koplje u 45 grobova. Koplje je bilo položeno uz tijelo, vrhom prema gore, uz glavu pokojnika, ili pak vrhom prema dolje, uz noge pokojnika. Basler 1969: 7 Analizirajući Baslerove podatke o starosti pokojnika s kopljem, aproksimativno se može zaključiti da koplje često prati mlađe muškarce tridesetih godina, da se dosta često nalazi uz pokojnike u zreloj dobi četrdesetih godina, te da je ono u oko 6 slučajeva položeno uz pokojnike u staračkoj dobi.

- Mck Camp II 1978 J. McK Camp II, A Spear Butt from the Lesbians, *Hesperia*, v.47/2
 O'Flaherty 1990. W. D. O'Flaherty, Šiva, Enciklopedija živih religija, Beograd, 1991.
 Paribeni 1965 E. Paribeni, *Pegaso*, EAA, v. 6
 Pettazzoni 1922 R. Pettazzoni, Le origini della testa di Medusa, *BdA*, v. 9
 Puhvel 1970 J. Puhvel, Aspect of Equine Functionality, Myth and Low Among the Indo-Europeans, (ed. J. Puhvel), Berkeley-Los Angeles-London, 1970.
 Rendić-Miočević 1989 D. Rendić-Miočević, Umjetnost Ilira u antičko doba, Iliri i antički svijet, Split, 1989.
 Rendić-Miočević 1989a D. Rendić-Miočević, Uz nalaz doskora nepoznatog labeatskog novca, Iliri I antički svijet, Split, 1989.
 Rendić-Miočević 1989b D. Rendić-Miočević, Grčko-ilirske emisije i pitanje "ilirskog" novca, Iliri i antički svijet, Split, 1989
 Robert 1983 L. Robert, Documents d'Asie Mineure, *BCH*, v.107
 Stipčević 1981 A. Stipčević, Kultni simboli kod Ilira, Sarajevo, 1981.
 Ulansey 1989 D. Ulansey, The Origins of the Mitraic Mysteries, New York, 1989
 Ward 1970 D. J. Ward, The Separate Functions of the Indo-European Divine Twins, Myth and Low Among the Indo-Europeans, (ed. J. Puhvel), Berkeley-Los Angeles-London, 1970.
 Yalouris 1980 N. Yalouris, Astral Representations in the Classical Periods and their Connection to Literary Sources, *AJA*, v.84
 Yalouris 1990 N. Yalouris, *Helios*, LIMC, v. 5

SUMMARY

GREEK SYMBOLS IN THE ILLYRIAN WORLD

Key words: belt plates, Prozor, Ošanići, Gostilj, Illyrians, Gorgon, Sol, *axis mundi*, the tree of life, the Dioscuri

The iconography and symbolism of the images on certain belt plates from the 2nd century BC are analyzed in this text. The chosen material is from Prozor in the Lika region of Croatia (Figs. 1-3), the cemetery at Gostilj in Montenegro (Fig. 4), and Ošanići in Bosnia & Herzegovina (Fig. 5-6). The origin of the images is interpreted as an interaction of autochthonic (Illyrian) and external (Greek) factors. The images on the belt plates are composed of three fundamental symbolic structures: a) the Gorgon Medusa, b) a tree above her head, and c) a warrior-hero.

The winged Gorgon Medusa was identified with the Sun. Her solar nature is shown by very emphasized and alternating straight and wavy rays, symbolizing the actions of the sun's light and heat. The central ray of the Gorgon/Sun, like the pillar of the earth, is perpendicularly speared into the lower sphere: the Earth and Ocean. Sometimes (Fig. 1-3) the Gorgon/Sun is presented in the archaic scheme of *Potnia theron* or the Lady of the Animals (Prozor). The tree is always heraldically surrounded with animals, and it is thus identified as the Tree of Life. Gryphons, animals with a disc (Fig. 1) and stars confirm the heavenly (Solar) character. A literal connection between the Gorgon/Sun and the Tree of Life is the conceptual constant and determinant of all images of the plates. This connection can be deduced from the monstrous character of the Gorgon, from her function as *Potnia*, but also from the Gorgon's solar character. For the monster is the mythic guardian of the Tree of Life (fertility and immortality). The Tree is often related in its turn to the Great Goddess, who is also the *Potnia*. And finally, the Sun is one aspect of the Tree of Life, and the Tree of Life is equivalent to the rays of the sun. The solarized Gorgon and the Tree on the plates are one and the same. Their symbolism supplements and imbues one another. Among the warrior-hero figures have been identified the Dioscuri/

riders (Prozor - Fig. 2-3). They are surrounded by birds in flight; their caps are similar to the elevated and rounded type known as *pilos*. The complex of symbols on the plate from Gostilj (a star, an egg, a pair of winged horses) does not confirm the Dioscuri directly, but nonetheless indicates them. The Gostilj symbols speak of the essential quality of the egg in the emphasized astral atmosphere (star, winged horses). Thus in a certain manner it is irrelevant whether the egg belonged to the Dioscuri, or instead refers to some universal, cosmic egg or pre-beginning. For this egg is evidently heavenly, and the winged horses that assist it are undoubtedly of the sun and the cosmos. The remaining humanoid figures on the plates from Prozor (warriors/shield-bearers and people on boats) do not possess the typical attributes of the Dioscuri (Fig. 1, 3).

The plates from Ošanići deviate to some extent from the tripartite scheme of Gorgon/Sun - Tree of Life - Warriors/heroes (Fig. 5-6). Any association to the human figure is missing from them. There is also no organic connection between the Tree and the Gorgon/Sun on them; the rays do not ramify perpendicularly, but rather appear at the apex of the Gorgon/Sun, like a corona.

Symbolic constructs like the Gorgon/Sun, Tree of Life, and the Dioscuri can have semantic connotations on all three basic symbolic spheres - heavenly, earthly, and subterranean. However, the heavenly sphere is that symbolic framework in which each structure functions best individually, but also all three in totality. Fundamentally all three structures, but also their syntheses, bear a certain twofold solar-lunar nature, which in the long run ends in an emphasized solarly.

The lunar component in the Tree of Life is inferred from the general connections between the Tree and the Moon (and the elixir of immortality - *some/thaome*), or rather the Tree and the lunar goddess (Artemides - *Potnia*). In the context of the multiple mythic and cultural connections of the Dioscuri and the lunar goddess, who

is sometimes identified with the Tree (Helen), the fact stands out that Nemesis (the mother of the Dioscuri) during the year turned into an ash-tree. The ash, which was a Nordic demiurge and immortal, for the Greeks (Hesiod) was a symbol of firmness and the sign for a spear, as the staffs for spears were made from ash-wood. The solar component in the Tree of Life on the Illyrian plates can be perceived through the animals exiting from it, and certainly through the solarization of the Gorgon. And in the archaic (lunar?) concept of the Gorgon, the basic (heavenly) concepts must have existed that were to enable her Hellenistic and later solar and cosmic nature in various Mediterranean milieus, particularly in funereal contexts. Acquiring the attributes of Helios/Sol, she often represented autochthonic religious ideas.

The Dioscuri, in their divine "mediating" role, as symbols of the heavenly hemisphere, similarly unite the lunar and the solar. The Dioscuri on the Illyrian plates, similar to the Dioscuri in the cults of Sabazius, Jupiter Dolichenus, or even Silene, are symbols of cosmic harmony and polarity (and conciliation) of the light and dark, the upper and lower, the descent and ascent. The role of the Dioscuri on the plates was thus limited to the level of a symbol. The junction of the Dioscuri and the Gorgon/Sun was primarily established on the basis of her solar (heavenly) nature, but also the cosmic character of the twins. The fundamental symbolic structure, as well as many details (*hippocampi*, dolphins, gryphons) on the Illyrian plates, although in origin from the Greek heritage, do not depict a concrete mythic episode about the Dioscuri, the Gorgon/Sun, or some other Greek divine entity. They all exhibit an autochthonic Illyrian story. The scenes on the plates thus communicate with the Greek world only on the level of a general message of "borrowed" symbols (the Gorgon, Pegasus, the Dioscuri), and on the universal level of the Hellenistic solar-lunar symbolic model.

The combination of the Tree of Life, the Sun/Gorgon, and the cosmic deities/heroes, or rather their symbols (an egg, a star, winged horses), in both the Greek and Illyrian circles, as well as elsewhere, created a related symbolic complex, with similar fundamental meanings, bearing a limited series of messages that are thus partially predictable. The Gorgon/Sun, the Tree of Life, and the cosmic heroes on the Illyrian plates do not function as individual theophanies, but rather complementary, as a complex hierophany. This hierophany leads to a conception of the Cosmos that obviously has a holy meaning. Although the images on the plates contain a certain "cosmogonic" accent, they nonetheless do not depict a cosmogonic myth. The primordial state is here overlaid and a contact with the transcendental is established. The world of the Holy — a distinctly defined space and time — was organized according to verticals, and everything bears reference to the axis of the world. The images on the plates symbolically speak of the conditional state of the axis of the World and the center of the World. At the peak of the vertical stand the Gorgon/Sun and the Tree of Life. The tree is the symbol of the center. The Gorgon/Sun, organically related to the tree, is thus located in the center of the Cosmos. The Gorgon/Sun and the Tree of Life symbolize the effect of the Heavens on the "lower" spheres: the earthly, the aquatic, and the subterranean (?).

The climax of this activity is shown in the characteristic ending of the main ray of the Gorgon/Sun. At Gostilj this terminates with a spear (Fig. 4), a typical axial and solar

symbol. At Prozor a circular-polygonal object is shown suspended in this ray, being awaited by the warrior/shield-bearers and the people on the ships (Fig. 1, 3). The identification of this object is important for deciphering the specialized message of this Iapodian image. As the Gorgon on the plates is the same as the Sun, this object should most suitably be defined as a stone. The mythic connections between Heaven and stones are ancient. Stones fallen from the sky, as well as so-called thunderbolts (and lightning spears) symbolize activity of Uranus and the juncture of Heaven and Earth. In any case, the object hung in the main Gorgon/Sun ray on the Prozor example is the symbolic equivalent of the spear-like ray of the Medusa/Sun from Gostilj. The Gorgon/Sun from Ošanići (Fig. 5) also has an arrow-like (solar) termination of its central ray. As this and the other rays branch only upwards, a symbolism of heavenly verticals is not recognizable. The "story" of a heavenly vertical with the Sun at the peak, in the center of the Universe, thus functions only for the Iapodes and Labeates. The source of this "story" and the role of the Labeatian or Iapodian environs on its origin are not known. It is a fact that the "story" of the essential nature of the Sun (Heaven) is most narrative and artistically the most concrete on the Iapodian plates; only here does a human figure appear. At the same time, the Iapodian plate from Prozor bears an image of a ship (Fig. 1) of the southern Illyrian (and Daorsian) type. This indicates that the plate was most probably created in the Iapodian circle, but that certain southern impulses also participated in its creation.

In this period, the Iapodes did not merely easily comprehend the messages (Grecianized) of the Hellenistic solar-lunar complex, but they could also create it themselves. One solar-lunar symbolic model can be discerned among the Iapodes throughout the entire Iron Age. Thus the Iapodian cultural context is suitable for proving the synthesis of solar symbolism between the autochthonic (pre-Grecian) and Hellenistic (Grecianized). The spear-like terminal of the perpendicular Gorgon/Sun ray on the example from Gostilj was probably a Labeatian specificity; a ritual existed at the Gostilj cemetery of perpendicularly placing a spear at individual graves. If these two facts are not coincidental, it can be concluded that spears in the Gostilj graves were not merely an element of weaponry, but also a symbolic connection of the deceased with Heaven (the Sun). As a consecrated object, the spear becomes important in the afterlife. The Gostilj plate bears a symbolic connection between the heavenly spear and the cosmic Dioscuri (the egg, the star, winged horses), to whom spears were sometimes dedicated in Greece. It should also be emphasized that some of the motifs from the Gostilj plate (the helmet, rosette, winged horses, etc.) are located on "Illyrian" coinage from this period, as well as on coinage that was then in use in Illyrian regions. In the interpretation of the Gostilj plate, a mythic component should perhaps be recognized, inspired by the actual historical events occurring around Gentius and the Illyrian state in the 2nd century BC. This nonetheless does not change the conceptional axis of the Gostilj plate with its symbolism of the heavenly vertical.

The idea of the heavenly vertical, contained in the union of the Sun/Gorgon and the Tree of Life in a funerary ambient probably reflects certain Illyrian eschatological conceptions. Solving the dichotomy of Heaven and Earth, the Dioscuri, the mediators between the light and the dark, traditionally took part in the cult of the dead. Their

appearance among the Iapodes and the Labeates gives rise to a series of questions about autochthonic symbolism and its relation to Greek and Roman spirituality. As the entire eschatological systems of the Labeates and Iapodes are unknown, it can only be hypothesized that here posthumous affairs led to the heavenly sphere. The images from the Illyrian belt plates represent an autochthonic expression, and are an indivisible part of the Mediterranean symbolism that in the late Hellenistic phase (2nd-1st cent. BC) spoke of yet closer ties between humankind (the soul) and the Heaven with the Sun at its center.

The explanation of some of the semantic aspects of the images on the plates can perhaps contribute to knowledge of the "technology" of their creation. One hoard from Ošanići contained Hellenistic moulds for casting various metal objects. The wings of some figure from the moulds (Fig. 9) are almost identical to the wings of the Medusa/Sun from Prozor (Figs. 1, 3). This still does not confirm the origin of the plate from Ošanići. It does, however, indicate a conclusion that the plates were composed "ad hoc" according to the wishes of the person ordering them. Namely, various degrees of Grecian influence in terms of iconography and style are noticeable, or rather local Iapodian, Labeatian and Daorsian formation of the images. This is most expressive at Ošanići, and most modest at the Iapodian Prozor. It is not entirely clear where the rayed figure evolved, the only constant of all the Illyrian plates. Was the lower (Iapodian/Labeatian) bundle of rays from the Gorgon/Sun discarded at Ošanići, or did the Iapodes and Labeates reverse a model similar

to that of Ošanići, supplementing and adding concrete details in an autochthonic symbolic tone. In any case, the image from Ošanići (Fig. 5), with the greatest artistic quality, must have been an inspiration for the Iapodian and Labeatian milieu, and its solar qualities must have given impetus in the symbolic sense. Both rayed iconographic types (Iapodian-Labeatian and Daorsian) of forming the Gorgon/Sun are united in a certain manner in some Greek Hellenistic images (Fig. 7) of a solarized Gorgon (a grave from Eretria). The beginning model, composed of the Gorgon/Sun and the Tree of Life, which it transmitted, was created somewhere in the Illyrian regions, to some extent under Greek influence: at Ošanići or even in the southern Illyrian circle (Scodra, Lissus). This rayed model, which was supplemented "in situ", became the compositional and conceptional axis of the Iapodian and Labeatian "narratives" about the role of the Sun in the center of Heaven.

The new plate from Prozor (Fig. 10), artistically the "most Illyrian", published after this text was completed, strengthens the thesis about a local (Iapodian, Daorsian, and Labeatian) formation of the basic model that is common to all the plates. The images on the new plate, extremely stylized and conceptionally condensed, with no anthropomorphic elements and Hellenistic decoration, would indicate the autochthonic nature of the Iapodian "narrative" about the heavenly vertical with a suspended sun stone. A "naive" presentation of the Sun, without the traits of the Gorgon (wings on the head), confirms the solar nature of the remaining rayed figures with characteristics of the Gorgon from Prozor, Gostilj, and Ošanići.

Translated by B. Smith-Demo